

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАН УКРАЇНИ»

Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему

**«СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
ТА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ
ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА НА ТЕРИТОРІЇ,
НЕКОНТРОЛЬОВАНІЙ УКРАЇНСЬКОЮ ВЛАДОЮ
В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ»**

Київ 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Міжнародні керівні принципи, стратегічні підходи, стандарти, процедури, оціночні інструменти щодо ВПО.....	4
РОЗДІЛ 2. Експертні оцінки облаштування ВПО в українських громадах.....	8
РОЗДІЛ 3. Ключові стейкхолдери процесу інтеграції ВПО у приймаючих громадах: проблеми та потреби.....	17
РОЗДІЛ 4. Оцінка забезпечення соціально-економічних прав ВПО.....	25
РОЗДІЛ 5. Трудова адаптація ВПО та кон'юнктура приймаючих ринків праці.....	31
РОЗДІЛ 6. Регіоналізація соцстандартів як інструмент компенсаційної політики в системі забезпечення права на працю та гідну її оплату.....	41
РОЗДІЛ 7. Трудова інклюзія інвалідів-воїнів АТО та інвалідів-мешканців Донбасу як засіб мінімізації їх соціального відторгнення.....	52
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	55

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

Балакірева О.М., к. соціол. н.
Бельська Т.В., к. н. держ. упр.
Близнюк В.В., к. е. н.
Галустян Ю.М., к. е. н.
Гук Л.П., к. е. н.
Левін Р.Я., к. пед. н.
Локтева І.І.
Перегудова Т.В., к. е. н.
Супрун Н.А., д. е. н.
Ярик І.І., к. е. н.

ВСТУП

У 2014 році внаслідок військового конфлікту на Сході України розпочалося переселення жителів Донецької та Луганської областей до інших територій країни. Масштабність явища зумовила необхідність розробки і впровадження окремого Закону та нормативно-правових документів, спрямованих на захист і підтримку прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

У зв'язку з переміщення з територій, де проходять бойові дії, більшість ВПО втратила джерела для матеріального забезпечення та роботу, тому можна говорити про виникнення феномену раптової бідності та підвищення високого ризику соціального відторгнення представників цієї групи. Тому оцінка¹ забезпечення їх соціально-економічних прав згідно визнаних міжнародних стандартів з метою окреслення гострих питань, що залишаються невирішеними для ВПО є нагальним повсякденним завданням для влади та громадського сектору.

РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ, СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ, СТАНДАРТИ, ПРОЦЕДУРИ, ОЦІНОЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЩОДО ВПО

На сьогодні напрацьовано міжнародні принципи, стратегії, правила і процедури прийняття ВПО в приймаючих громадах. Накопичений міжнародний досвід охоплює практично всі основні напрями діяльності щодо взаємовідносин ВПО з мешканцями й повноважними представниками місцевих громад. Ідеологія цієї діяльності в тому, щоб розробляти практичні заходи у відповідності з потребою захисту прав обох сторін – як ВПО, так і приймаючих громад.

Важливий для України ключовий принцип напрацьованого досвіду полягає в тому, щоб уряд країни та місцева влада поселень, які приймають ВПО, докладали зусилля й ресурси для досягнення здебільшого другої з двох цілей УВКБ ООН (перша – визнання поселень законними місцями життя та реалізації природних прав ВПО не піддається сумніву в українській практиці): максимізації захищеного простору (*protection space*)².

Поняття захищеного простору, доступного для ВПО та гуманітарних організацій, що їх підтримують, виникло з розуміння того, що між ВПО та постійним населенням

¹ Інформаційно-аналітичні матеріали щодо забезпечення соціально-економічних прав ВПО, підготовлено в межах науково-дослідної роботи «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції», виконаної відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» в рамках дослідницьких проектів установ НАН України у галузі соціогуманітарних наук та розпорядження Президії НАН України №237 від 01.04.2015 року.

²Позиція УВКБ ООН в отношении защиты беженцев и решений в городских районах. 2009 г. –23 с. [Електронний ресурс].TheUNRefugeeAgency. – Доступний з: www.unhcr.ru/24.03.2013/Общие_документы_и_руководства_УВКБ_ООН/Защита_беженцев_в_городских_районах.htm.

відповідних територій можуть створюватися напружені стосунки, які мають не лише суб'єктивні (нетолерантність до новоприбульців, психологічне неприйняття їх культурних відмінностей від місцевих норм і традицій тощо), а й об'єктивні передумови, зокрема обмеженість місцевих ресурсів не розрахованих на збільшення чисельності населення за рахунок ВПО.

Для якісного виміру меж захищеного простору (кількісному виміру вони важко піддаються) розроблено відповідні *індикатори* та відпрацьовано *способи*, завдяки яким цей простір можна розширювати, мінімізуючи водночас напруженість стосунків між ВПО та постійним населенням. До основних індикаторів якісного виміру захищеного простору відносяться такі характеристики щодо ВПО:

1) чи вони перебувають під загрозою виселення, довільного затримання, депортації в містя, з яких переселилися, переслідування, вимагання з боку безпекових та інших установ;

2) чи користуються свободою пересування, асоціацій, самовираження, захистом єдності сімей;

3) чи мають доступ до засобів існування, ринку праці, чи захищені від експлуатації з боку роботодавців та домовласників/орендодавців;

4) чи мають адекватні житло та умови життя, можливість отримати законні гарантовані права на проживання, чи забезпечені відповідними документами;

5) чи мають доступ до державних/приватних послуг із охорони здоров'я та освіти;

6) чи мають гармонійні стосунки з населенням громад;

7) чи мають можливість добровільного вибору рішень відносно повернення або місцевого інтегрування.

Основні способи влаштування захищеного простору стосуються 9-ти сфер діяльності щодо ВПО, а саме забезпечення: (1) їхніх прав, (2) відповідальності держави, (3) партнерства, (4) оцінки потреб, (5) врахування вікових, гендерних та інших соціально-демографічних відмінностей ВПО, (6) справедливості, (7) орієнтації на місцеву громаду, (8) взаємодії з ВПО, (9) умов для їхнього самозабезпечення. Принципові підходи до застосування названих способів мають включати таке.

1. У сфері діяльності щодо *забезпечення прав* ВПО мають застосовуватися способи, спрямовані на влаштування можливостей реалізації прав ВПО на захист, вільні рішення, здійснення прав людини згідно Конвенції ООН про біженців 1951 р. та інших документів

міжнародного права щодо прав людини. Ці способи наразі є менш актуальними для України, приєднаної до більшості названих документів, значною мірою імplementованих у національне законодавство. Найбільш актуальними є способи практичного забезпечення безперешкодного доступу до системи правосуддя, рівності перед законом, відсутності будь-яких форм дискримінації з боку органів правозастосування та інших органів (окремих представників) держави.

2. У сфері *відповідальності держави* мають застосовуватися всі законні способи, спрямовані на досягнення головної мети – влаштування безперешкодного доступу ВПО до систем соціального забезпечення, якими користуються інші громадяни. Головна роль в цьому процесі належить національним і, передовсім, місцевим органам влади, які на обмежений період (допоки будуть цілком інституційно спроможні виконувати основні функції по відношенню до ВПО самостійно) користуватимуться підтримкою УВКБ ООН щодо зміцнення їхнього потенціалу та вдосконалення оперативної діяльності (процедур надання статусу, послуг і допомоги).

3. У сфері *партнерства* ключовими є способи налагодження ефективних робочих взаємин між національними, муніципальними органами влади (мерами, радами, адміністраціями – їхня роль є провідною у влаштуванні захищеного простору для ВПО), правоохоронними, судовими органами, приватним сектором, громадськими об'єднаннями, неурядовими, правовими та іншими організаціями, громадянського суспільства, міжнародними агенціями розвитку та УВКБ ООН, яке залучатиме до партнерства заради влаштування захищеного простору зокрема агенції ООН для вирішення проблем ВПО в межах таких ініціатив як Загальні оцінки країн, Спільні процеси апеляцій, Стратегія Світового банку із скорочення бідності та ПРООН.

4. У сфері *оцінки потреб* доцільно використовувати процес Комплексної оцінки потреб (Comprehensive Needs Assessment, CNA) – ініційований УВКБ ООН інструмент, який є невід'ємною стандартною частиною планування діяльності щодо біженців у всьому світі. CNA націлений на визначення реальних потреб ВПО, вартості задоволення цих потреб і можливих наслідків дефіциту фінансування. Необхідно забезпечити включення ВПО в діяльність з оцінки потреб (визнаючи водночас, що брак фінансування може перешкоджати задоволенню цих потреб належною мірою) та відстеження й відображення місцевих ситуацій спеціальним програмним забезпеченням організації *Focus*, яке сприяє приведенню у відповідність потреб ВПО, цілей допомоги й бюджетів.

5. У сфері *вікових, гендерних та інших відмінностей* доцільно дотримуватися рекомендованого УВКБ ООН підходу Age, Gender and Diversity Mainstreaming (AGDM), який визнає, що різні групи ВПО мають різні інтереси, потреби, здібності й уразливості, згідно яких має будуватися програма допомоги. Відповідно слід виявляти специфіку груп та адекватно реагувати на ситуації жінок, дітей, осіб похилого віку, неповнолітніх без супроводження та етнічних меншин.

6. У сфері *справедливості* потрібно забезпечити рівне ставлення до всіх ВПО, але слід уникати стандартного до всіх підходу, пристосовуючи стратегії рішень, захисту й допомоги до конкретних життєвих обставин переселенців, здібностей та вразливостей різних груп, родин та індивідів.

7. У сфері *орієнтації на місцеву громаду* найбільш ефективним є той принцип, що рівень громади є основним. У відповідності з цим необхідно: готувати самих ВПО (мобілізувати до діяльності, підтримувати їхню самоповагу, гідність, виробничий і творчий потенціал) через регулярні спільні оцінки ситуації; сприяти розвитку гармонійних відносин різних груп ВПО, які перебувають у конкретному місці; сприяти позитивній взаємодії ВПО з місцевим населенням через боротьбу з дискримінацією та забезпечення того, щоб послуги для ВПО водночас були корисними для місцевої громади, особливо найбільш нужденним її членам і тим, хто живе по сусідству з ВПО.

8. У сфері *взаємодії з ВПО* основна відповідальність усіх агентів захисту з числа працівників державних і місцевих адміністративних органів і служб, неурядових та громадських організацій, волонтерів тощо у співпраці з УВКБ ООН, іншими агенціями ООН, полягає, як мінімум, у: (1) встановленні регулярної та безпосередньої взаємодії з ВПО; (2) створенні механізмів підтримки зв'язку й забезпечення ВПО вичерпної інформації про їхні права та обов'язки, доступні можливості та послуги.

9. У сфері створення умов для *самозабезпечення ВПО* агенти захисту мають взяти на себе зобов'язання щодо підтримки соціально-економічного положення ВПО, зокрема шляхами надання освіти, професійного навчання, засобів до існування та сприяння самозабезпеченню. Виконання таких зобов'язань особливо ускладнене в умовах обмеженості місцевих ринків праці, як це є нині в Україні, але необхідно докладати можливих зусиль у співпраці з місцевою владою, аби ВПО отримували хоча б тимчасовий доступ до таких можливостей, який відіграє життєво важливу роль у підготовці ВПО до довгострокових рішень.

Реалізація перелічених принципів підходів до застосування названих вище способів розширення захищеного простору відбуватиметься більш ефективно, якщо застосовуватиметься *комплексна стратегія захисту*, яка конкретизує названі способи за 11-ма складовими: (1) організація приймальних пунктів; (2) реєстрація та збір даних; (3) забезпечення ВПО документами; (4) визначення статусу ВПО; (5) підтримка зв'язку з громадою; (6) взаємодія з ВПО; (6) підтримка безпеки; (7) сприяння забезпеченню засобами для життя та самозабезпеченню; (8) забезпечення доступу до охорони здоров'я, освіти та інших послуг; (9) задоволення матеріальних потреб; (10) сприяння довгостроковим рішенням; (11) переміщення. Відпрацьовані міжнародним досвідом деталі практичної роботи по кожній із перелічених складових розлого описані в окремому документі УВКБ ООН³, який також містить додаток «Важливі керівні матеріали» із посиланнями на розміщені у відкритому доступі 38 регламентуючих документів, якими доцільно керуватися при розробці комплексної стратегії захисту ВПО.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ ОБЛАШТУВАННЯ ВПО В УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДАХ

Діяльність щодо прийняття ВПО у місцевих громадах України від самого початку її розгортання привертає увагу різних суб'єктів оцінювання (громадських організацій ВПО, органів державної влади, ЗМІ, міжнародних організацій). Далі представлено матеріали УВКБ ООН, ПРООН, *Центру дослідження суспільства (за підтримки Міжнародного фонду «Відродження»)*, інших відомих українських і міжнародних громадських і волонтерських організацій, оприлюднених 2015 р. у відповідних звітах^{4;5;6;7} та/або всеукраїнських ЗМІ, оцінки яких не були спростовані фахівцями й громадськістю. Експертні оцінки диференційовано за основними сферами типових проблем влаштування

³Позиция УВКБ ООН в отношении защиты беженцев и поиска решений в контексте городов. 2009 р. – 52 с. [Електронний ресурс]. Refworld УВКБ ООН. – Доступний з : <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ab8e7f2.html>.

⁴Спільна оцінка потреб ВПО. Звіт про спільну оцінку потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО). м. Київ та Київська область, Україна. [Електронний ресурс]. УВКБ ООН в Україні. – 2015 р. Доступний з : <http://unhcr.org.ua/uk/publikatsiji/sotsialna-dopomoga/2-uncategorised>.

⁵Спільна оцінка. Луганська область, Україна. [Електронний ресурс]. Офіс УВКБ ООН у Северодонецьку, квітень 2015 р. – Доступний з : <http://unhcr.org.ua/uk/publikatsiji/sotsialna-dopomoga/2-uncategorised>.

⁶Проблеми ВПО: чого бракує уряду для створення чіткої політики? [Електронний ресурс]. *Міжнародний фонд «Відродження»* – 01.04.2015. – Доступний з : http://www.irf.ua/knowledgebase/news/problemi_vnutrishno_peremischenikh_osib_v_ukraini_chogo_brakue_uryadu_dlya_stvorennja_chitkoi_politiki/.

⁷«Для вирішення проблем ВПО потрібно масштабувати кращі практики допомоги» – ПРООН. [Електронний ресурс]. UNDP. – 30.04.2015. – Доступний з : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2015/04/30/-html>.

захищеного простору й доступу ВПО до реалізації належних прав і свобод у місцевих громадах.

У сфері *свободи пересування* надзвичайно складним для ВПО – громадян України – є зв'язок між підконтрольною та непідконтрольною українському уряду територією через практичну неможливість одержати офіційні дозволи (перепустки), які доводиться здобувати в неформальні способи із відчутними грошовими витратами й без гарантій позитивного результату; тривалим і некомфортним, часом принизливим і небезпечним подорожуванням («...з часу формування лінії зіткнення <...> почали відбуватися <...> неприпустимі речі <...> працівникам, які опинилися за лінією розмежування, доводиться долати українські блокпости. І щоразу тебе оглядають й принижують, радять «засунути куди подалі український паспорт і пред'явити перепустку». При цьому ідентифікувати, хто тебе оглядає й принижує, включити якісь свої права – неможливо <...> скільки статей Конституції при цьому порушується – не менше півтора десятка! Ті, хто стоять на блокпостах, не представляються. Вони ховаються за позивними або просто відмовчуються»⁸.) Наслідками труднощів відвідання місць постійного проживання, операцій із власним майном, допомоги близьким людям тощо стають негативні впливи на єдність сімей та соціально-економічні можливості ВПО. Крім того, «...пропускна система та економічна блокада порушують план дій і рекомендації стосовно безвізового режиму, в яких саме і йдеться про те, що кількість бюрократичних процедур необхідно скоротити, і громадяни повинні мати можливість переміститися на контрольовані території»⁹.

У сфері *гуманітарної допомоги* недоліки комунікації з ВПО спричиняють недовіру до гуманітарних заходів; допомога, що надається часто не відповідає конкретним потребам. «І державна позиція, і ситуація з гуманітаркою, на жаль, як і раніше, залишаються невизначеними. Держава не тільки не сприяє, а часто й заважає наданню гуманітарної допомоги». Тоді, коли «Низка міжнародних і національних організацій активно співпрацює в розробці механізмів надання гуманітарної допомоги населенню в період воєнних дій», серед законопроектів, поданих у Верховну Раду України є такі, положення яких «...зробить неможливим надання такої допомоги. Тим часом пункт 3.7 порядку денного асоціації з ЄС закликає органи державної влади України, уряд посилити

⁸Ведернікова І. Сіра зона. Про хазяїнів і людей // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №36–37. – 2 жовт.

⁹Котляр А. Як не втратити людяність? // «Дзеркало тижня. Україна» – 2015. – №24. – 3 лип.

співпрацю з різними установами та організаціями у наданні допомоги населенню, яке страждає від конфлікту»¹⁰.

У сфері єдності сім'ї та прав дитини проблемою є розділення сімей через переміщення, яке спричиняє численні наслідки для загального соціально-економічного добробуту ВПО. Діти без супроводу залишаються вкрай уразливими через бюрократичні перешкоди. Законодавством не врегульовано низку питань дитинства, як от реєстрації в Україні дітей, народжених на непідконтрольних територіях; посвідчення фактів смерті батьків, померлих і похованих на цих територіях. Це тягне неможливість реєстрації переміщеної дитини, відсутність у неї статусу ВПО, громадянства, імені, батьків, невизнання сиротою, неможливість державного захисту й усиновлення, невнесення дітей-сиріт і тих, чії батьки позбавлені батьківських прав, у базу даних ВПО, втрату права на забезпечення таких дітей житлом після досягнення 18-и років. Часто переміщених дітей супроводжують не батьки, а інші родичі, які згідно законодавства не є законними представниками дитини, відтак дідам/бабусям не дають виплат на дитину, пропонуючи віддавати її в інтернат. Не передбачено визнання дітьми, позбавленими батьківської опіки (хоча б тимчасово) тих переміщених дітей, про яких достеменно відомо, що батьки знаходяться на непідконтрольних територіях і з ними немає зв'язку (що створює ризик їх перетворення на «дітей вулиці»). Не передбачене повернення в родини дітей, позбавлених батьківської опіки та/або відданих в інтернати на непідконтрольних територіях і переміщених у складі закладів в Україну (батьки не можуть надати відповідні документи через їх утрату або невизнання аналогів, виданих на непідконтрольних територіях). Не передбачене забезпечення житлом переміщених прийомних сімей та ДБСТ, тому, наприклад, «16 із 36 ДБСТ, які перемістилися тільки з Донецької області, повернулися жити в зону АТО, вважаючи за краще мати будинок у зоні збройного конфлікту, ніж бути безхатченками у мирній Україні. Деякі переміщені сім'ї, які виховують по 10 дітей-сиріт, більше року живуть у монастирях, центрах соціальної реабілітації або в інтернатних установах. Абсолютна більшість таких родин житло орендує <...> запитання: звідки їм брати на це гроші?»¹¹.

Щодо доступу до освіти сім'ї з дітьми віком 3–6 років потерпають від нестачі місць у дошкільних закладах, недостатньої прозорості й додаткових витрат при прийомі. Водночас

¹⁰ Котляр А. Як не втратити людяність? // «Дзеркало тижня. Україна» – 2015. – №24. – 3 лип.

¹¹ Котляр А. Людмила Волинець: «Дитяча тема відступила на задній план» // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №36–37. – 2 жовт.

ВПО мають пріоритет перед місцевим населенням щодо влаштування дітей у дитячі садки, що створює напруження у відносинах з приймаючими громадами. У віддалених районах доступ до дитячих садків та шкіл ускладнюється вартістю транспорту або його відсутністю. Близько 30% батьків відзначають погіршення успішності дітей в школі, наявність додаткових витрат на школу. Нерідко учні відчувають погане ставлення, дискримінацію з боку однокласників; студенти мають труднощі при переведенні з одного навчального закладу до іншого. Водночас у навчальних закладах, де керівники добре розуміють проблеми ВПО та віддано переймаються ними, ситуація зовсім інша: «У мене в школі 160 дітей-переселенців і 160 батьків. Зневірених, заплаканих, що втратили майно, роботу. Дітям легше, ніж дорослим, але ж все відбувається на їхніх очах: мама не може знайти роботу, сім'я переїжджає з квартири на квартиру. І я намагаюся допомогти цим дітям і батькам хоча б словом підтримки. Ми всіх приймаємо до своєї школи. У деяких класах у мене по 40 чоловік. Але я сказала колегам і учням: що ж, якщо треба – потіснимось. І у нас в колективі немає конфліктів з цього приводу. Дуже дружня атмосфера»¹².

До сфери медичного обслуговування й охорони здоров'я доступ ВПО істотно обмежений через економічні проблеми. Нестача медикаментів та спеціалістів додають ризиків ВПО, багато з яких мають поганий стан здоров'я, значна частина – хронічні хвороби. Бракує державного планування й бюджетних коштів на лікування діабету (погано задоволена особлива потреба в інсуліні), ВІЛ/СНІДу, туберкульозу. Сполучаються високі ціни на медпрепарати з відсутністю пільгових цін для вразливих груп. Бракує регулярного обстеження мобільними групами медиків та безперервного лікування хронічних хвороб. Матерям щодо їхніх дітей, які були свідками конфлікту або отримали психологічні травми внаслідок переселення, важко, а часом неможливо задовольнити потреби в психологічній підтримці та допомозі з питання психічного здоров'я. ВПО, які проживають у віддалених районах, часто не мають доступу до спеціалізованого лікування через велику відстань і транспортні витрати. Велика кількість ВПО залишається без належної медичної допомоги внаслідок функціональної слабкості систем соціального захисту й охорони здоров'я, що зумовлює відсутність або обмеженість необхідних послуг для осіб похилого віку та з

¹²Онищенко О. Директорка школи з Криму: «Патологічно не виношу зради» // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №36–37. – 2 жовт.

обмеженими можливостями. Немає перерозподілу по областях бюджету охорони здоров'я відповідно кількості наявних ВПО, не забезпечено вакцинацію та щеплення¹³.

У сфері забезпечення житлом через відсутність відповідних політики і стратегій, недостатність допомоги та брак економічних можливостей ВПО мають постійні проблеми (значна частина фактично не має гідних умов проживання). Основна незадоволена потреба – відсутність постійного житла та перспектив його отримання. Більшість тимчасово орендує житло, проте умови часто не відповідають належним, а на оренду та комунальні послуги витрачається майже весь дохід (через що майже не залишається ресурсів на інші витрати). Порівняно невелика кількість досі проживає у непристосованих для цього і часто розташованих у віддалених районах місцях компактного проживання, де в більшості випадків немає доступу до основних побутових приміщень, відсутні предмети домашнього вжитку, не вирішено повсякденні проблеми облаштуванням побуту, цілі родини живуть в одній кімнаті.¹⁴ ВПО, які орендують помешкання, стикаються з труднощами пошуку (небажання орендодавців здавати квартири ВПО), вимогами сплати оренди наперед за декілька місяців, відсутністю основних предметів побуту в орендованих квартирах. За законом держава повинна надати житло ВПО, «Але житло давалося на папері <...> фондів <...> немає <...> не прописано ні механізму, ні відповідальних <...> Періодично <...> звітують перед Мінсоцполітики: «У нас є стільки-то місць для переселення». Це неправда. Волонтери обдзвонюють надані штабами телефони – там немає житла. Або є, але за повну вартість у санаторії. 100 грн на день. <...> нещодавно моніторили Волинську область. З 420 місць актуальними виявилися два: приватний сектор, дров'яне опалення. По Києву – жодного з заявлених 1200! І така ситуація скрізь. <...> Для звіту перед іноземними донорами створено проект vro.gov.ua. Але розміщені на ньому дані не відповідають дійсності»¹⁵. Багато ВПО змушені повертатися на попереднє місце проживання (навіть якщо тамтешнє житло зруйноване), і цей процес посилюватиметься, якщо найближчим часом не буде знайдено довготривалого рішення проблеми. Тимчасом недостатньо використовуються можливості неурядових міжнародних організацій, які пропонують проекти будівництва за 6–9 місяців поселень з малими підприємствами переважно

¹³Онищенко О. Не помічати – простіше. Влада перевірить переселенців // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №32. – 4 вер.

¹⁴За даними звіту про спільну оцінку потреб внутрішньопереміщених осіб у м. Києві та Київській області. – Доступний з : http://unhcr.org.ua/attachments/article/1527/2015_PA_Kyiv_Ukr.pdf

¹⁵Онищенко О. Не помічати – простіше. Влада перевірить переселенців // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №32. – 4 вер.

аграрного профілю (вирощування овочів *на вертикальних грядках*, індиків, річкових креветок тощо) для ВПО, згодних займатися фермерством, на умовах викупу житла протягом наступних 10–15 років за рахунок здачі продукції компаніям-інвесторам будівництва¹⁶.

У сфері *працевлаштування* ускладнює проблему зайнятості ВПО обмеженість ємності українського ринку праці, відповідно незайнятість (та непрофільна зайнятість) негативно впливає на задоволення інших основних потреб. Більшість ВПО, які все ж таки працевлаштовуються, не можуть знайти роботу попереднього рівня, а більшість з тих, хто працює, не можуть забезпечити потреби сім'ї (орендна плата, одяг, харчування, освіта, здоров'я, розвиток дітей тощо). З погляду пошуку засобів для існування особливо важкими є пошук роботи й умови праці одиноких матерів, неповних родин з дітьми дошкільного віку й таких, що проживають у віддалених місцях (через обмежену мобільність/активність внаслідок наявності утриманців, особливо в місцевостях, де дошкільні дитячі установи недоступні, та потребу далеко діставатися до потенційних місць роботи), що за умов низького заробітку та значних транспортних витрат обмежує доступ до можливостей самозабезпечення.

Питання соціального забезпечення ускладнені прив'язкою соціальних виплат до місць реєстрації ВПО; виникають суперечності між адміністративними вимогами та реаліями вимушеного переміщення (в тому числі й феномен «пенсійного туризму», коли жителі непідконтрольних територій вимушені для отримання виплат зареєструватися як ВПО на підконтрольній території та періодично відвідувати місця виплат). Не врегульовано низку питань державної *соціальної допомоги* в екстраординарних випадках, не пов'язаних з регулярними соціальними виплатами. Наприклад, у разі смерті ВПО складно отримати допомогу на поховання; безкоштовне місце на цвинтарі передбачене лише по місцю постійного проживання, а купувати по місцю переселення – надто дорого (тому відомі випадки повернення тіл померлих на непідконтрольні території)¹⁷.

Щодо доступу до інформації найбільше проблем виникають через вкрай бюрократизовані або недійсні способи (в тому числі електронні) інформування/консультування, особливо щодо осіб похилого віку, осіб з обмеженими

¹⁶Седова Я. Георгий Тука о причине войны, черной дыре ЛНР-ДНР и страхе перед НАТО на Донбассе. [Електронний ресурс]. Апостроф – 04.10.2015. – Доступний з : <http://apostrophe.com.ua/article/society/2015-10-04/georgiy-tuka-privoprichina-voyni---vse-eti-donb>.

¹⁷Онищенко О. Не помічати – простіше. Влада перевірить переселенців // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – № 32. – 4 вер.

можливостями та інших вразливих категорій населення, зокрема коли йдеться про отримання соціальних пілг (окрім спеціально призначених ВПО). У відкритому доступі знаходиться велика кількість недостовірної, застарілої та суперечливої інформації, яка тривалий час не оновлюється й не спростовується.

Дискримінація не є загальним явищем, хоча її відчують досить значна частина ВПО, зокрема при пошуку житла (небажання орендодавців його здавати), роботи (упереджене ставлення роботодавців). В більшості місцевих громад переважає нейтральне та позитивне ставлення до ВПО, у ЗМІ щодо них переважають матеріали нейтрального та статистичного кшталту (негативні й дискримінуючі мають поодинокий характер (хоча провокують розвиток загальної негативної тенденції)). Водночас існують ментальні стереотипи щодо ВПО, здатні стрімко змінити ставлення до них на негативне, якщо загостриться політична ситуація, посилиться збройний конфлікт, поглибиться економічна криза, скорочуватимуться (або не надходитимуть взагалі) додаткові ресурси для ВПО, що знизить і так низький рівень життя більшості населення приймаючих громад¹⁸. Утім мінімізація проблеми дискримінації найбільше залежить від настрою місцевої громади. Наприклад, за даними соціологічного опитування ВПО на Львівщині, доброзичливе ставлення місцевих мешканців змінило уявлення трьох чвертей переселенців про жителів Заходу на краще¹⁹.

Неврегульовані фінансові зобов'язання. Усі виплати переселенцям надходять винятково через Ощадбанк, зокрема пенсіонери не можуть скористатися картковими рахунками інших банків²⁰. ВПО не мають доступу до своїх банківських рахунків, майна або бізнесу за попереднім місцем проживання, не в змозі продати або перереєструвати майно, утім за втрачене (авто, іпотечні квартири, інші активи) потрібно платити податки й погашати кредит. Якщо формально виконувати вимоги законодавства, ВПО має приїхати на місце реєстрації майна (тобто в т. зв. ДНР, ЛНР) і сплатити податок у місцевий бюджет (несплата, наприклад, транспортного збору загрожує пенею в розмірі 120% облікової ставки НБУ). Неврегульованість цілої низки питань фінансових зобов'язань щодо залишеного на непідконтрольних територіях майна, бізнесу, пов'язаних із цим кредитів

¹⁸ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ПРИНИМАЮЩИМИ СООБЩЕСТВАМИ И ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫМИ ЛИЦАМИ В УКРАИНЕ. [Електронний ресурс]. «КрымSOS». – 04.06.2015. Доступний з: <http://krymsos.com/ru/settlers/news/55ba32c536c9a/>.

¹⁹Загайкало О. Переселенці на Львівщині: хочемо жити // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №16–17. – 15 трав.

²⁰Онищенко О. Не помічати – простіше. Влада перевірить переселенців// «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №32. – 4 вер.

формально залишає ВПО лише судовий шлях їх вирішення, недоступний як правило, з ряду причин (в тому числі коштовності процедур і недосконалості судової системи)²¹.

Довгострокова перспектива. Внутрішньо переміщені особи умовно можна поділити на такі групи: (1) бажаючі повернутися додому (або до населених пунктів наближених до рідного) – оціночно, – близько половини; (2) ті, хто має намір залишитися в місці переселення; (3) бажаючі змінити місце тимчасового перебування, але не повертатися; (4) ті, хто коливаються/не визначилися, – близько 20%. Друга та третя група разом складають близько третини переселенців. Безперечно, бажаючі повернутися додому хотіли б зробити це після стабілізації тамтешньої ситуації, але на практиці «...дехто повертається назад в окупацію не від хорошого життя, а через безвихідь, не витримуючи боротьби з проблемами, які на них звалилися»²². Поповнюючи населення непідконтрольних територій вони стикаються з усіма тамтешніми реаліями, зокрема й тими, щодо яких «...позиція України виглядає дуже дивно. З одного боку, ми ускладнюємо людям виїзд із непідконтрольних територій <...> З іншого – кажемо, що всі, хто хотів, виїхали, а решту ми блокуємо <...> скидається, що ми намагаємося погіршити життя наших громадян там – не даємо їм виїхати, запроваджуючи дозвільні системи; і не даємо їм там достойно жити, забороняючи ввезення товарів <...> Ці території потім буде важко повернути, – відбудеться розрив і ментальний, і в родинних зв'язках»²³. Бажаючі залишитися в місцевих громадах також потерпають від складностей вирішення базових потреб – невлаштованості житлового питання, проблем працевлаштування, складностей адаптації, бідності, недоступності ліків тощо. Отже всі ці різні групи ВПО потребують урядових комплексних програм забезпечення довгострокової перспективи, передовсім щодо компенсації втраченого та пошкодженого майна, вирішення інших нагальних проблем, для чого найперше в результаті реєстрації переселенців необхідно було створити відповідну базу даних»²⁴.

Рекомендації щодо наближення практики інтеграції ВПО і забезпечення їх соціально-економічних прав у приймаючих громадах України до міжнародного досвіду

1. Автоматизувати і вдосконалити процеси збору, аналізу, поширення та обміну інформації про об'єкти й суб'єкти влаштування захищеного простору для ВПО, починаючи з

²¹Україна не допомагає беженцям из зоны АТО, а зарабатывает на них – експерт. [Електронний ресурс]. РІА Новости Україна. – 05.04.2015. Доступний з : <http://rian.com.ua/view/20150405/365803531.html>.

²²Онищенко О. Не помічати – простіше. Влада перевірить переселенців // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №32. – 4 вер.

²³Котляр А. Як не втратити людяність? // «Дзеркало тижня. Україна» – 2015. – №24. – 3 лип.

²⁴Онищенко О. Не помічати – простіше. Влада перевірить переселенців // «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – №32. – 4 вер.

центрального рівня й до рівня місцевих громад; покращити комунікацію з ВПО, надавати їм інформацію про реально діючі програми допомоги й доступні послуги;

2. Посилити координацію між суб'єктами діяльності для ВПО (державними по вертикалі підпорядкування від центру до місць; міжнародними та внутрішніми гуманітарними і волонтерськими організаціями); з цією метою створити єдиний центр з міжвідомчими повноваженнями (достатнім інструментарієм акумулювання ресурсів і координування роботи²⁵) і завданнями організації, планування, координування, оперативного управління, контролю та аналізу діяльності для ВПО (координація суб'єктів діяльності окрім іншого важлива для раціонального планування ресурсів на потреби працевлаштування, соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти тощо з урахуванням структури зареєстрованих ВПО);

3. Стимулювати широке та активне представництво (залучення, участь і мобілізацію) самих ВПО (та їхніх громадських об'єднань) в усіх (від центральних до місцевих) органах влади й місцевого самоврядування, які причетні до діяльності з проблем ВПО;

4. Сприяти реалізації численних громадських ініціатив, спрямованих на посилення спроможності держави надавати якісні послуги й розширювати їх перелік; посилити співпрацю з неурядовими донорськими та інвестиційними організаціями, особливо щодо міжнародних проектів будівництва житла з виробничою інфраструктурою самозабезпечення ВПО (зокрема створення поселень з малими підприємствами аграрного профілю) та активніше сприяти поширенню вже набутого досвіду роботи з ВПО в Україні міжнародних донорів (ширшому тиражуванню апробованих ними успішних практик і відповідних методичних матеріалів, зокрема на кшталт результатів проекту ПРООН «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні»²⁶);

5. Дотримуватись стратегічного принципу переходу від заходів нагального реагування до довготривалих програм, які забезпечуватимуть ВПО успішну інтеграцію, багатобічне облаштування життя в нових місцях проживання; щодо працевлаштування ініціювати мало витратні програми заохочення й стимулювання місцевими засобами

²⁵Проблеми ВПО: чого бракує уряду для створення чіткої політики? [Електронний ресурс]. *Міжнародний фонд «Відродження»* – 01.04.2015. – Доступний з : http://www.irf.ua/knowledgebase/news/problemi_vnutrishno_peremischenikh_osib_v_ukraini_chogo_brakue_uryadu_dlya_stvorennya_chitkoi_politiki/.

²⁶«Для вирішення проблем ВПО потрібно масштабувати кращі практики допомоги» – ПРООН. [Електронний ресурс]. UNDP. – 30.04.2015. – Доступний з : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2015/04/30/-html>.

працедавців, згодних сприяти економічній активності ВПО (як працездатних, так і бажаючих працювати інших категорій)²⁷;

6. Сприяти законодавчим ініціативам щодо забезпечення свободи пересування, мінімізації бюрократичних процедур та заохочення соціально-економічних можливостей ВПО щодо самозабезпечення й самореалізації;

7. Сприяти змінам законодавства щодо захисту дитинства та єдності сім'ї з урахуванням чинних реалій неврегульованості ряду проблем перебування частини дітей у зоні АТО, сирітства, прийомних сімей, матерів-одиначок тощо;

8. При прийнятті управлінських рішень керуватися пріоритетною доцільністю програм (заходів), спрямованих на довгостроковий ефект розв'язання проблем ВПО, їхньої соціалізації, адаптації та інтеграції в місцеві громади;

9. Уникати прийняття законодавчих актів, спрямованих на дискримінацію ВПО або надання їм переваг, здатних дискримінувати населення місцевих громад; при розробці програм допомоги передбачати додаткове цільове фінансування місцевих громад для здійснення послуг-аналогів послугам для ВПО (з освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги тощо) пропорційно кількості прийнятих ВПО, аби не зменшувати рівень життя місцевого населення й не стимулювати можливі дискримінаційні настрої.

РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ СТЕЙКХОЛДЕРИ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПОТРЕБИ

Органи місцевого самоврядування. Експертне опитування представників органів місцевого самоврядування (ОМС) у серпні 2015 року²⁸ показало, що Закон не вимагає зняття ВПО з реєстрації, тому ОМС не володіють інформацією про точну кількість переселенців, які на даний момент перебувають на території територіальної громади. Значна кількість пенсіонерів прибуває для оформлення пенсії, хоча в дійсності проживають в зоні проведення АТО. Така ситуація потребує законодавчого унормування, оскільки ускладнюється формування місцевих бюджетів і прогнозування соціально-

²⁷Проблеми ВПО: чого бракує уряду для створення чіткої політики? [Електронний ресурс]. *Міжнародний фонд «Відродження»* – 01.04.2015. – Доступний з : http://www.irf.ua/knowledgebase/news/problemi_vnutrishno_peremishchenikh_osib_v_ukraini_chogo_brakue_uryadu_dlya_stvorenniya_chitkoi_politiki/.

²⁸Опитування експертів, які представляють інституції, що опікуються проблемами ВПО (представники міського самоврядування, спеціалісти державної служби зайнятості, представників бізнес структур), проведеного методом глибинного інтерв'ю у серпні – вересні 2015 року в межах НДР «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції», яка виконується відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» в рамках дослідницьких проектів установ НАН України у галузі соціогуманітарних наук та розпорядження Президії НАН України №237 від 01.04.2015 року.

економічного розвитку місцевих громад.

Люди повертаються додому і не ставлять нас до відома. Хитрують. Хочуть отримати тут допомогу, і виїжджають туди. Якщо ти хочеш адресну допомогу, то отримуй за місцем фактичного проживання.

(м. Балаклея, Харківська область, представник районної державної адміністрації)

Дуже багато з них сьогодні тут, а завтра вони в Росії, чи завтра десь в Донецькій, Луганській області.

(м. Київ, представник районної державної адміністрації)

Хоча за більш, ніж півтора роки з моменту початку воєнного конфлікту, напрацьована серйозна правова база, прийняті нові, удосконалені існуючі документи, існують питання, які потребують нормативного врегулювання. Допомога на рівні прожиткового мінімуму для сім'ї, яка втратила практично все і приїхала в інше місце, це замало. На сьогодні не врегульоване питання компенсації за втрачене майно та залишаються не визначеними способи оцінки втраченого майна, а також здійснення такої оцінки.

Ми розуміємо, що якщо людина втрачає власне житло, то це мінімум має бути якась сума, яка би дозволила людині тут вирішити питання із житлом самостійно. Нехай воно не буде адекватним тій втраті, один до одного. Але на перших порах. Нехай то буде невелике житло, однокімнатна квартира, чи будинок у сільській місцевості. Але це був би старт для людини. Вона розуміє, вона там все втратила. В нас є такі люди, що розказують: втратив дві квартири, дачу в центрі міста, власний будинок. Розумієте? Люди втратили, вони сюди приїжджають і це шок. Навіть якщо їм щось пропонують, це чуже житло. Тобто, компенсація за втрачене майно має бути.

(м. Львів, представник міської ради)

Громадський сектор. Представники громадського сектору, позитивно оцінюючи допомогу міжнародних та західних партнерів, водночас зазначають, що можливість оптимального використання донорських коштів в Україні серйозно ускладнена чинними інституційними нормами благодійної діяльності, зокрема, щодо оподаткування благодійної допомоги та існування асиметричних умов розмитнення гуманітарної допомоги для вітчизняних та іноземних благодійних фондів.

Загалом громадські ініціативи не завжди отримують відповідну підтримку своєї діяльності з боку українських органів влади. Держава, яка повинна гарантувати необхідний мінімум соціального захисту переселенців, передбачений Законом «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях», фактично переклала на

громадських активістів функції державних соціальних служб.

Діяльність державних організацій у сфері соціального захисту переселенців оцінюється ними як неефективна, несистемна, не має певної візії та стратегії розвитку. Вказується також на неефективність процедури реєстрації переселенців, що ускладнює роботу громадських організацій з надання відповідної допомоги ВПО. Водночас, бар'єром для налагодження системи забезпечення соціального захисту ВПО, громадянські активісти називають відсутність єдиного державного органу, наділеного необхідними повноваженнями та ресурсами, що має не лише відповідати за надання допомоги переселенцям, а й здійснювати координацію зусиль державного, громадського та приватного секторів. Неефективність підтримки ВПО спеціалізованими державними службами, внаслідок чого проблема перекладається «на плечі» громадського сектору, зменшує мотивацію волонтерів.

Нагальною потребою оптимізації роботи з переселенцями з точки зору представників громадських організацій є створення єдиного реєстру ВПО, який уможливить не тільки облік переселенців, а й моніторинг отримання ними допомоги із різних джерел. Через відсутність такого реєстру несумлінні отримувачі благодійної допомоги мають можливість багаторазово звертатися по допомогу до різних волонтерських центрів та соціальних служб, в той час як через брак необхідних ресурсів потреби інших переселенців залишаються незадоволеними.

Існують і внутрішні організаційні проблеми, що ускладнюють процес надання допомоги ВПО. Дотепер не створено єдиного державного централізованого координаційного центру допомоги переселенцям, який мав би враховувати пропозицію існуючих громадських та приватних ініціатив, сприяти їх діяльності організаційно та фінансово. Внаслідок значного навантаження та відсутність резервів для ротації персоналу ГО відбувається швидке «психологічне вигорання» волонтерів і працівників приватних підприємств (які займаються нетиповою для себе роботою) та, як наслідок, вимушена відмова займатися волонтерською практикою.

Приватний сектор. Результати експертного опитування представників *приватного сектору*, свідчать, що підтримка переселенців компаніями малого та середнього бізнесу, що не мають значних коштів для здійснення масштабної добродійної діяльності, обмежується переважно наданням одноразової допомоги, що значною мірою обумовлено відсутністю у компанії додаткових коштів, що зумовлено загальним кризовим станом

економіки, який негативно впливає на прибутковість бізнесу та невизначеність правового поля добродійної діяльності для приватних структур. Водночас, опитані представники бізнесу, що вказують на неможливість надавати допомогу переселенцям пояснюють браком необхідних ресурсів, в тому числі – відсутністю спеціалізованого (юристи, психологи, лікарі) та технічного персоналу для надання послуг ВПО.

В той же час більшість опитаних представників приватних компаній (як ті, що допомагали переселенцям, так і ті, що не брали участі у даному процесі) вважають, що проблемою ВПО повинна опікуватись виключно держава, а не приватний сектор.

«Цим повинна займатися держава, а не бізнес-компанії. На глобальному рівні цю проблему можна вирішити тільки зусиллями всієї держави».

(м. Харків, представник бізнесу)

Водночас респонденти підкреслюють, що держава повинна подбати про створення сприятливих умов для розвитку бізнесу загалом, оскільки він поніс значні втрати через падіння економічної кон'юнктури внаслідок військового конфлікту.

«Ми за ці півтора року втратили свої потужності на 75%, через конфлікт на сході. Тому, щоб більше людей працевлаштовувати, потрібно розширювати своє виробництво, налагоджувати контакти, закони нормальні приймати. Тоді наша економіка, саме підприємство буде зацікавлене у вакансіях. Буде більше вакансій для людей, яких ми зможемо запросити на роботу»

(м. Харків, представник бізнесу)

Головною причиною низької активності приватного сектора у допомозі переселенцям представники бізнесу вважають відсутність системної державної підтримки приватних ініціатив та відповідних економічних стимулів (податкових пільг, податкових канікул, державних замовлень, організаційної підтримки тощо) для підприємств, які надають допомогу переселенцям, причиною чого називають слабкий інтерес держави до вирішення проблеми.

«Потрібно якось зацікавити підприємства, які беруть участь у працевлаштуванні цих людей. Мають бути якісь пільги, податки треба якось зменшувати. ... якщо наша держава буде зацікавлена, вона надаватиме організаціями та бізнес-структурам якісь пільги для підтримки»

(м. Харків, представник бізнесу)

Серед інших причин небажання приватного сектора брати участь у допомозі переселенцям названо неефективність надання послуг переселенцям спеціалізованими

державними службами, внаслідок чого проблема перекладається «на плечі» приватного та громадського секторів, що зменшує мотивацію останніх. На думку експертів, надання допомоги переселенцям ускладнюється низьким організаційним рівнем роботи спеціалізованих державних служб, що опікуються проблемами ВПО, яка потребує модернізації, поліпшення якості та оперативності надання послуг.

Основним напрямом надання допомоги переселенцям з боку приватного сектору є їх працевлаштування. Згідно результатів дослідження «Проблеми адаптації та працевлаштування ВПО на Луганщині», яке проводилось ГО «Інститут розвитку та соціальних ініціатив» в січні-лютому 2015 р., важливим компонентом якого стало опитування підприємців щодо можливостей працевлаштування та досвіду співпраці з ВПО, 38% опитаних підприємців вже влаштовували на роботу вимушених переселенців. Серед типових причин відмови у працевлаштуванні підприємці називають: відсутність вільних робочих місць, небажання брати людину із зони АТО, невідповідність критеріям посади, відсутність досвіду роботи²⁹.

Як свідчить проведене опитування, найбільш системно проблема працевлаштування переселенців вирішується в тих компаніях, що мають потужності (філії), або ділові контакти з підприємствами в регіоні конфлікту. Таким чином на роботу працевлаштовуються насамперед ті переселенці, які вже працювали на підприємствах холдингу, мали відповідну кваліфікацію, були включені у соціальну структуру підприємства. Для роботодавця таке працевлаштування зумовлено не лише філантропічним мотивом, а й економічною доцільністю – на роботу приймаються вже підготовлені спеціалісти, що мають необхідний професійний досвід, знайомі з основами організаційної культури підприємства.

«У нас великий холдинг, підприємства є по всій Україні. І було багато знайомих фахівців і в зоні конфлікту. Тому люди приїжджають до нас цілеспрямовано. Вже підготовлені фахівці, які працювали на наших підприємствах. Так, вони переміщуються і вже знають, куди звертатися. І ми таких людей приймаємо і їм допомагаємо»

(м. Харків, представник бізнесу)

Відмову переселенцям у працевлаштуванні підприємці пояснювали відмінностями в уявленнях про якість роботи та не адаптованістю переселенців до місцевих умов.

²⁹Головні проблеми переселенців під час працевлаштування та адаптації на Донбасі. – МФ «Відродження», 2015. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.irf.ua/knowledgebase/news/golovni_problemi_pereselentsiv_pid_chas_pratsevlashtuvannya_ta_adaptatsii_na_donbasi

«Переселенці, хоча й працювали і зарекомендували себе добре (принаймні намагалися), але на жаль, не змогли працювати так ефективно, як це роблять наші штатні співробітники. Вони ще не адаптувалися, вони мало знають ментальність міста. І ще не звикли до нових умов праці і нового ритму. Якщо буде підтримка держави, я вважаю, що вони зможуть працювати нормально. Але на сьогоднішній день вони себе не можуть зарекомендувати і не дають таку ефективність праці, як наші співробітники».

(м.Бровари, Київська обл., представник бізнесу)

Одним із бар'єрів вирішення проблеми працевлаштування ВПО, респонденти називають завищені очікування самих переселенців щодо рівня оплати праці – переселенці, як правило орієнтуються на вищий, аніж може запропонувати середньо статична компанія, рівень, заробітної плати.

«У нас була можливість працевлаштування переселенців. Але, їх не влаштував рівень зарплати в нашій організації. Серед ВПО на 2000 гривень ніхто не хоче працювати. А це – нормальна зарплата для нашого регіона».

(м. Полтава, представник бізнесу)

Водночас зазначається, що для того, щоб переселенці могли отримати роботу, вони повинні більше відповідати умовам сучасного ринку праці.

«Бізнесу потрібні працівники, але потрібні освічені працівники, які можуть виконувати поставлені задачі. Як тільки переселені особи зможуть відповідати всім вимогам бізнесу, бізнес може дати їм можливість для роботи, працевлаштує їх в себе і буде платити гарну заробітну платню. Але при умові, якщо вони будуть виконувати всю необхідну роботу і працювати ефективніше»

(м.Бровари, Київська обл., представник бізнесу)

Найлегше адаптація працевлаштованих переселенців відбулася на тих підприємствах, на яких постійно здійснюють програми підвищення кваліфікації та перекваліфікації.

«У нас на підприємстві ми постійно навчаємо людей – збираємо раз на тиждень, ...іде навчання, перенавчання, знайомство з новими технологіями, потім з цими людьми ми проводимо іспити. Так людям легше адаптуватися до нового місця роботи»

(м. Харків, представник бізнесу)

Більшість опитаних роботодавців не відмічають відмінностей у роботі ВПО, порівняно із іншими співробітниками, але мають негативні очікування, що працівник не залишиться на даному місці роботи у разі зміни сімейних, або інших обставин його життя.

Аналіз досвіду та особливостей працевлаштування ВПО виявив позитивні та негативні наслідки цієї діяльності для компаній. Позитивною компонентою

працевлаштування ВПО для роботодавців є можливість залучити до роботи більш мотивованих працівників із необхідним рівнем фахової підготовки. Негативними характеристиками процесу працевлаштування називають додаткові труднощі, що виникають при працевлаштуванні переселенців: відсутність документів та статусу переселенців у більшості пошукачів роботи, їх незабезпеченість елементарними соціальними умовами (житло, одяг, медичні послуги), що ускладнює процес адаптації на новому робочому місці та негативно позначається на продуктивності праці.

Оцінюючи потенційні можливості бізнесу у допомозі та сприянні соціальній інтеграції переселенців респонденти зазначають, що достатньо ефективним форматом допомоги переселенцям є такі спільні заходи, що організуються державними та місцевими органами соціального захисту, із залученням бізнесу, як наприклад ярмарки вакансій.

«У нас в місті збиралися всі підприємства і організації, які мали можливість надати вакантні місця для ВПО на фестивалях професій, ярмарках професій. Де державний центр зайнятості запрошував інших безробітних та представників ВПО, де їм пропонувалися вакантні місця, перераховувалися всі необхідні вимоги до цього».

(З експертного інтерв'ю, м. Полтава)

«Однією з незадіяних можливостей бізнесу є організація масових заходів по ознайомленню з культурою нашого міста. Можна роздрукувати листівки з картою міста та його околицями. З детальними територіальними особливостями та дорожньо-транспортною сілкою».

(м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., представник бізнесу)

Представники бізнесу відзначають відсутність комунікацій з державними органами соціального захисту, зокрема із Державним центром зайнятості у питаннях працевлаштування.

«З Державного центру зайнятості ніхто не звертався»

(м. Полтава, представник бізнесу)

Частина опитаних представників бізнесу вказала, що, маючи можливість працевлаштувати переселенців, свідомо не надавали інформації про наявні робочі вакансії до державної служби зайнятості, оскільки віддають перевагу працевлаштуванню робітників без відповідного офіційного оформлення. Саме так працевлаштовують більшість переселенців.

«Ми їх (переселенців) працевлаштовували. Не офіційно, звісно. Нам не вигідно працевлаштовувати їх офіційно».

(м. Полтава, представник бізнесу)

Водночас, респонденти зазначають, що державні та місцеві органи влади не мають ресурсів не лише для заохочення приватного сектору, а й для безпосередньої участі у вирішенні проблем ВПО.

«Адже по факту, вони не можуть забезпечити таких осіб житлом, матеріальним забезпеченням, товарами першої необхідності».

(м. Бровари, Київська обл., представник бізнесу)

Відзначається, що співпраця бізнесу і держави може бути ефективною лише за умови проактивної участі держави, яка має заохочувати бізнес до включення у суспільну взаємодію шляхом запровадження економічних стимулів.

Як чинник, що знижує ефективність співпраці бізнесу і державних органів влади, опитані експерти називають і відсутність необхідної інформації про державні програми підтримки працевлаштування ВПО та системного поширення інформації про проблеми переселенців у ЗМІ та Інтернеті. Більшість респондентів не знайома із положеннями державної програми відшкодування роботодавцю виплат на оплату праці для ВПО. На запитання: *«Чи ви знаєте про державну програму допомоги у працевлаштуванні ВПО, про можливість компенсації державою витрат роботодавця на оплату праці ВПО та на перепідготовку і підвищення кваліфікації переселенців?»* відповідають, що не мають жодної інформації про цю програму. Ті ж хто ознайомлений із програмою, висловлює сумніви щодо її дієвості.

«Звичайно, добре було б, якби витрати компенсувалися. Напевно, підприємства брали б більше таких людей, якби було відшкодування від держави».

(м. Харків, представник бізнесу)

Рекомендації щодо врегулювання проблем та потреб ключових ключові стейкхолдерів процесу інтеграції ВПО у приймаючих громадах

1. Створити загальнодержавний реєстр благодійних організацій, які займаються питаннями ВПО і скоординувати роботу органів місцевого самоврядування на роботу з цими організаціями.

2. Визнати необхідність та визначити способи оцінки втраченого майна, а також здійснити таку оцінку.

3. Ініціювати проведення інформаційних кампаній щодо можливостей розвитку бізнесу (особливо малого та середнього), існуючих компенсацій з метою заохочення працевлаштування приватним сектором ВПО у приймаючих громадах.

4. Створити державний орган, функціональними завданнями якого передбачається вирішення проблем ВПО: координація роботи органів влади, робота з зовнішніми інвесторами, моніторинг та оцінка проблем переміщених осіб, компенсація за втрачене житло, допомога повернення на території попереднього проживання, відбудова зруйнованої інфраструктури на українських землях та залучення для цього іноземних інвесторів, співпраця у наданні допомоги ВПО з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями та фондами.

5. Підвищення ефективності допомоги ВПО має ґрунтуватися на налагодженні партнерських та координаційних мереж між державним, громадським та приватними секторами та створення приватно-державного консорціуму допомоги переселенцям; оптимальною для подальшої співпраці ГО, приватного сектора та державних інституцій може стати модель залучення волонтерських груп до роботи у відповідні державні структури, що успішно апробована у роботі волонтерського десанту Міністерства оборони України.

6. Рекомендувати органам місцевого самоврядування у питаннях виявлення потреб переселенців та оцінки ефективності процесів їх соціальної інтеграції співпрацювати з громадськими організаціями, статутною діяльністю яких є здійснення моніторингу і оцінки.

РОЗДІЛ 4. ОЦІНКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ВПО

Висунуті в рамках міжнародного дискурсу соціально-економічні права включають, зокрема, право на роботу, житло, доступ до установ, що надають медичні або освітні послуги тощо, відсутність можливості реалізації яких призводить до соціального відторгнення окремих індивідів або цілих груп. У підрозділі представлено оцінку забезпеченості основних соціально-економічних прав переселенців, здійснену на основі результатів соціологічних опитувань ВПО, цільовою групою яких є жінки працездатного віку від 18 до 59 років.

За опосередкованими даними³⁰ основну частку працездатного населення з числа ВПО складають жінки, які представляють трудовий ресурс на ринку праці у приймаючих громадах. Результати дослідження, проведеного серед жінок ВПО у віці від 18 до 59 років восени 2015 року демонструють негативні тенденції щодо їх інтегрованості до ринку

³⁰ Слід зазначити, що відсутність офіційної статистики щодо статевого розподілу ВПО значно обмежує розробку профілюючих програм, спрямованих на адаптацію та інтеграцію ВПО.

праці. Несприятливість ситуації особливо виражена на фоні вікової структури³¹ опитаних, серед яких більшість складають жінки віком до 40 років. Більшість респонденток працювала до того як покинути місце постійного проживання. Дві третини переселенок належали до економічно-активного населення. Серед цієї групи більше ніж половина – працювала (61%) і лише кожна двадцята жінка (5%) була безробітною. До економічно неактивного населення із числа ВПО до переїзду належала майже третина (34%) опитаних жінок ВПО, серед яких 12,7% перебували у декретній відпустці (відпустці по догляду за дитиною), 6,9% були на пенсії (із яких 2,8% працювали до переїзду і 4,1% – не працювали), 6,1% навчались (серед, яких 2,3% працювали до переїзду, а 3,8% не працювали), 0,8% були непрацездатними, а до безробітних, що зневірилися у пошуках роботи та не шукали її належав тільки 1,1% опитаних. Після переїзду структура групи економічно активного населення зазнала суттєвих змін (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Оцінка відторгнення від ринку праці серед жінок ВПО до і після переміщення, %
(жінки віком від 18 до 59 років, n=802)

Джерело: Результати опитування жінок ВПО проведеного ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка (1000 респондентів, жовтень 2015 р.).

На момент опитування дві третини переселенок були економічно активними, із яких одна половина (33,2%) працювала, а друга – була безробітною і активно шукала роботу (29,9%). Частка тих, хто працював скоротилась вдвічі (з 61,0% до 33,2%) внаслідок зростання групи безробітних майже у шість разів (з 5% до переїзду до 29,9% після переїзду). Загалом частка економічно активного населення серед жінок ВПО скоротилась на 2,9% за рахунок збільшення групи безробітних, які не шукають роботу (з 1,1% – до переїзду до 3,5% – після переїзду) та становила 36,6% під час опитування.

³¹ Відсотковий розподіл за віком відібраної для аналізу групи жінок ВПО виглядає наступним чином: частка жінок у віці від 18 до 29 років становить 27,1%, респондентки у віці від 30 до 39 років складають 35,3% опитаних, 20,9% жінок належить до вікової групи від 40 до 49 років, а до групи віком від 50 до 59 років входить 16,7%.

Результати іншого дослідження проведеного на початку 2015 року серед жінок та людей похилого віку ВПО³² показали, що на момент опитування основними причинами³³ безробіття серед жінок віком від 18 до 59 років, серед тих, хто її шукав у новому місці проживання були: недостатність робочих місць 19% та неможливість знайти роботу за фахом 17,1%. Тобто, можна припустити, що на сьогодні на ринку праці у громадах, що приймають переселенців пропозиція робочої сили серед ВПО перевищує попит.

Жінки з дітьми є окремою категорією, якій властивий високий ризик відторгнення від ринку праці внаслідок різноманітних соціальних функцій пов'язаних, зокрема, із батьківством/материнством. Тому створення умов доступу до ринку праці для представників цієї групи з метою забезпечення для них стабільного джерела доходу є пріоритетним напрямом діяльності для влади та громадського сектору.

За результатами дослідження виявлено, що на момент опитування серед жінок, які мають дітей віком до 17 років, повний робочий день працювало менше третини, така тенденція спостерігається як у сім'ях із дітьми (27,7%), так і серед самотніх матерів (27,2%). Про неповну зайнятість повідомила майже кожна десята опитана із тих, хто має неповнолітніх дітей (5,8%), серед самотніх матерів спостерігається схожа тенденція (4,3%).

Результати опитування проведеного на початку року свідчать про високий рівень безробіття серед жінок ВПО, які мають дітей віком до 17 років. У домогосподарствах з неповнолітніми дітьми частка безробітних жінок, які мають дітей становить майже третину (27,4%), а серед самотніх матерів, які мають дітей віком до 17 років показник поширеності безробіття наближається до 45,7%. Частка безробітних серед тих хто не шукає роботу є приблизно однаковою у сім'ях з дітьми та сім'ях із самотніми матерями. П'ята частина

³²Дослідження проведено Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.Яременка за технічної підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні у грудні 2014 – січні 2015 рр.. Цільовою групою дослідження є ВПО, які переїхали із місця свого постійного проживання у Донецький чи Луганській областях та проживають на інших територіях України. В межах досліджуваної групи, виділено три категорії: жінки – голови домогосподарства у віці від 18 до 59 років (604 особи), вагітні жінки (101 особа), жінки та чоловіки від 60 років і старше (жінки – 133 особи, чоловіки – 162 особи). Географія опитування включає 16 областей України (Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська області) та м. Київ.

³³ Розподіл відповідей на запитання "З якої причини Ви не працюєте" (n=187 –безробітні, які активно шукали роботу): 1) недостатньо робочих місць для працевлаштування 19% (n=36); чекаю відповіді на попередні запити 17% (n=32); не можу знайти роботу за фахом 17% (n=32); було багато спроб, зневірилась у пошуках роботи 12 (n=22); пропонують низьку заробітну плату 9% (n=17); пропонують тільки неофіційне працевлаштування 4% (n=8); не можу працювати (хронічне захворювання, інвалідність) 4% (n=7); мене не хочуть брати на роботу через територіальне походження 4% (n=7); немає трудової книжки 3% (N=6); треба допомагати доглядати за дітьми 3% (n=5); немає досвіду роботи 2% (n=3); не можу отримати підтвердження звільнення з попереднього місця роботи 2% (n=3); запропоноване місце роботи знаходиться далеко від місця проживають 2% (n=3); очікую початку організації діяльності, бізнесу або сезону 1% (n=2); пропонують тільки некваліфіковані спеціальності 1% (n=2); у мене достатньо фінансових накопичень, щоб не працювати 1% (n=1); треба доглядати за хворим / немічним членом сім'ї 1% (n=1).

опитаних жінок, які мають неповнолітніх дітей та проживають у домогосподарствах із іншими дорослими повідомили, що знаходяться у відпустці по догляду за дитиною (22,6%), але серед самотніх жінок із дітьми таких у три рази менше (7,6%) (рис. 4.2).

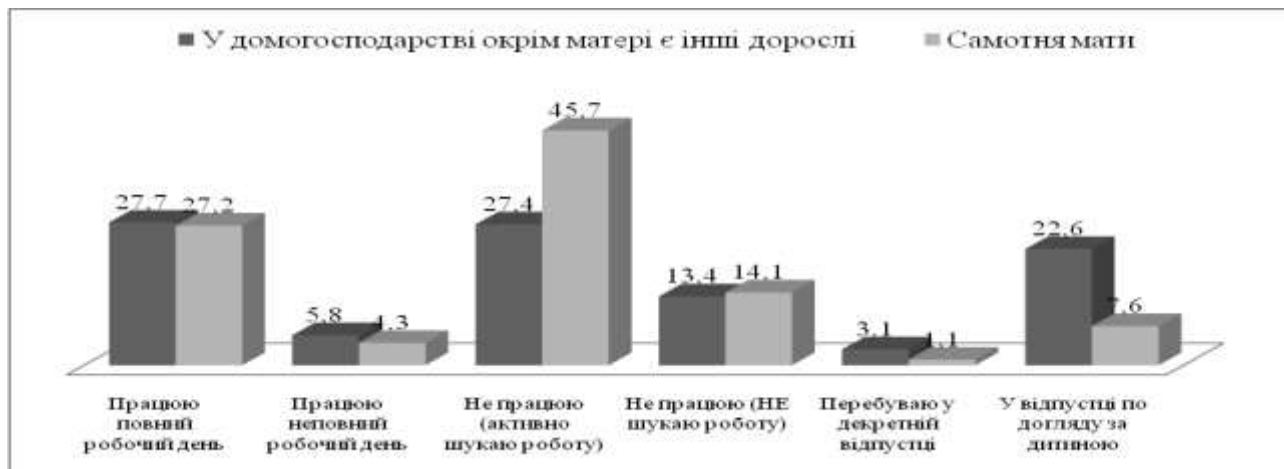

Рис. 4.2. Оцінка відторгнення від ринку праці серед матерів із числа ВПО, %
(жінки віком від 18 до 59 років, n=384)

Джерело: Результати опитування жінок та людей похилого віку ВПО проведеного ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка за технічної підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні (1000 респондентів, грудень 2014 – січень 2015 р.).

Встановлено, що самотні жінки ВПО, які мають дітей віком до 17 років, довше знаходять у пошуках роботи у порівнянні з тими, хто проживає у домогосподарствах де є інші дорослі, які можуть надавати допомогу по догляду за дитиною. Період перебування поза межами ринку праці серед категорії самотніх матерів ВПО, за оцінками результатів аналізу, міг тривати до 6 місяців, що відповідає межі довготривалого безробіття за методологією МОП (рис. 4.3)

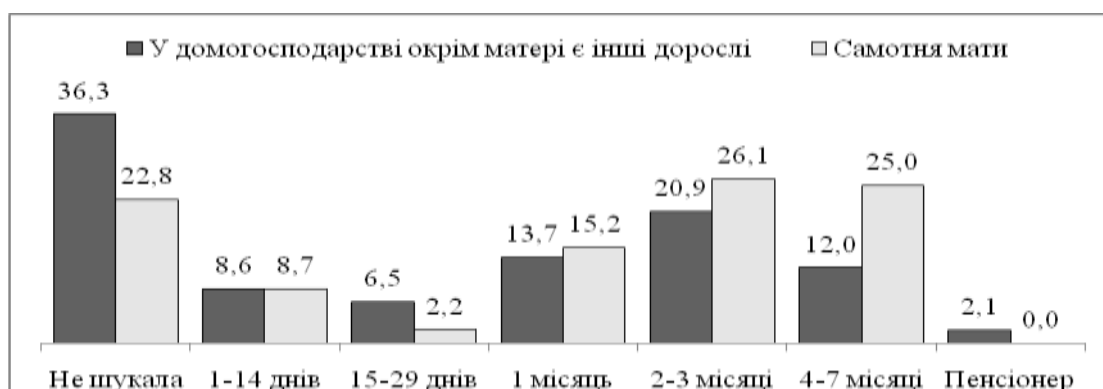

Рис. 4.3. Тривалість перебування поза межами ринку праці серед матерів із числа ВПО, %
(жінки віком від 18 до 59 років, n=384)

Джерело: Результати опитування жінок та людей похилого віку ВПО проведеного ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка за технічної підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні (1000 респондентів, грудень 2014 – січень 2015 р.).

Наступний важливий аспект забезпечення соціально-економічних прав, пов'язаний із доступністю суспільних ресурсів, які можна отримати, у більшості випадків, від державних інституцій, що ці ресурси розподіляють житла. В Україні дотепер не існує комплексної політики щодо житла для переселенців, яка б діяла на національному, обласному та місцевому рівнях. Результати досліджень відображають наслідки відсутності такої політики. Більше половини жінок, що мають неповнолітніх дітей повідомили, що їм важко знайти житло, яке вони можуть самостійно оплатити (55,2%). У неповних сім'ях серед самотніх матерів із дітьми віком до 17 років спостерігається схожа картина, частка тих, хто не в змозі знайти житло, яке здатен оплатити самостійно сягає 57,6% (рис. 4.5).

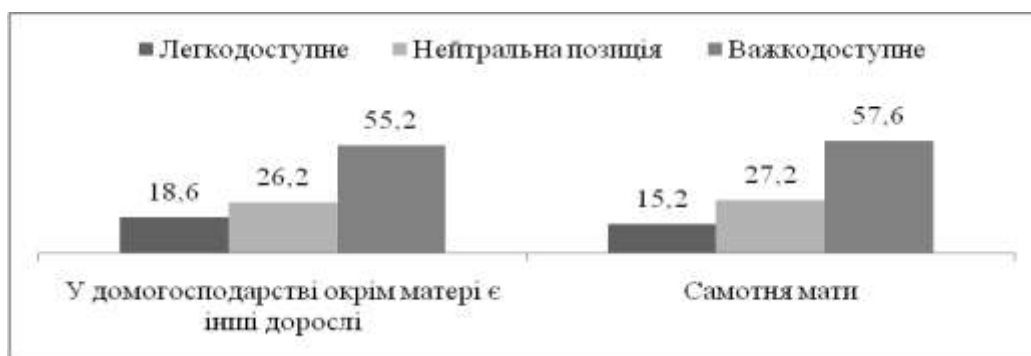

Рис. 4.5 Оцінка доступності житла серед жінок із числа ВПО, які мають неповнолітніх дітей, % (жінки віком від 18 до 59 років $n=384$)

Джерело: Результати опитування жінок та людей похилого віку ВПО проведеного ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка за технічної підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні (1000 респондентів, грудень 2014 – січень 2015 р.).

Першочерговою для ВПО в Україні залишається потреба, пов'язана зі здоров'ям як фізичним так і психологічним. Наявність труднощів у доступі до медичної допомоги відмітила кожна п'ята опитана жінка з числа ВПО (20,8%). Про складність отримання медичного обслуговування, пов'язаного з репродуктивним здоров'ям повідомила кожна шоста (16,8%) респондентка. Приблизно кожна сьома опитана відмітила, що їй важко отримати доступ до психологічної допомоги по місцю проживання (14,6%) (рис. 4.6).

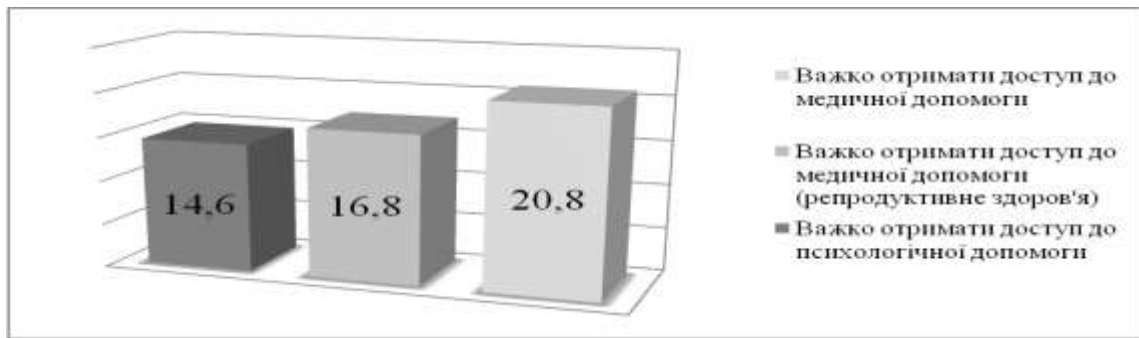

Рис. 4.6. Оцінка доступу до медичних послуг і психологічної допомоги серед жінок із числа ВПО віком від 18 до 59 років, % (жінки віком від 18 до 59 років серед тих, хто обрав варіант складно, n=802)

Джерело: Результати опитування жінок ВПО проведеного ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка (1000 респондентів, жовтень 2015 р.).

Доступність послуг пов'язаних із охороною здоров'я є базовою потребою для сімей з дітьми. Результати дослідження проведеного на початку 2015 року засвідчують наявність труднощів доступу до медичного обслуговування серед жінок ВПО, які проживають із неповнолітніми дітьми. Більше п'ятої частини жінок із числа ВПО, які мають дітей у віці до 17 років відмітили складнощі у отриманні необхідного медичного обслуговування для себе або членів своєї родини (13,7%). Серед самотніх матерів кожна сьома опитана повідомила, що їй або членам її родини важко отримати необхідне медичне обслуговування (15,2%) (рис. 4.7).

Рис. 4.7. Оцінка доступу до необхідного медичного обслуговування серед жінок, які мають неповнолітніх дітей, % (жінки віком від 18 до 59 років n=384)

Джерело: Результати опитування жінок та людей похилого віку ВПО проведеного ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка за технічної підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні (1000 респондентів, грудень 2014 – січень 2015 р.).

Результати аналізу даних щодо доступу до освітніх послуг засвідчили, що майже кожна сьома жінка з числа ВПО, що має неповнолітніх дітей зазначила що їй і членам її родини було важко влаштувати дитину до навчального закладу (13,7% серед сімей з дітьми та 16,7% серед самотніх матерів) (рис. 4.8).

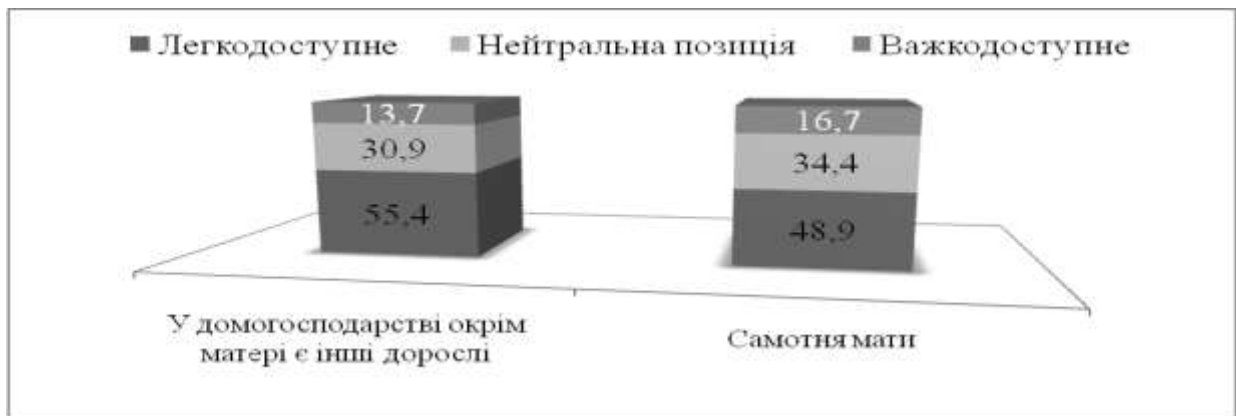

Рис. 4.8. Оцінка доступності влаштування дітей до навчальних закладів серед жінок, які мають неповнолітніх дітей, % (жінки віком від 18 до 59 років $n=384$)

Джерело: Результати опитування жінок та людей похилого віку ВПО проведеного ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка за технічної підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні (1000 респондентів, грудень 2014 – січень 2015 р.).

Наступним різновидом послуг забезпечення яких є важливим для представниць групи ВПО є до ступ до адміністративних послуг. Кожна четверта опитана жінка у віці від 18 до 59 років зазначила про те, що їй важко отримати доступ до адміністративних послуг, пов'язаних з видачею та оформленням різних документів (25,3%), а кожна п'ята відмітила складність оформлення та отримання соціальних виплат (23,7%) (рис. 4.9).

Рис. 4.9. Оцінка доступності отримання/переоформлення документів і соціальних виплат серед жінок із числа ВПО віком від 18 до 59 років, % (жінки віком від 18 до 59 років $n=384$)

Джерело: Результати опитування жінок ВПО проведеного ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка (1000 респондентів, жовтень 2015 р.).

РОЗДІЛ 5. ТРУДОВА АДАПТАЦІЯ ВПО ТА КОН'ЮНКТУРА ПРИЙМАЮЧИХ РИНКІВ ПРАЦІ

Основним конституційним правом громадян України є право на працю. Враховуючи ситуацію, що склалася на Сході України та економічний спад забезпечення цього права стає все більш проблематичним, за рахунок суттєвого звуження сфери прикладання праці,

хаотичним, нерегульованим переміщенням працездатного населення по території України, без врахування структурних особливостей регіональних ринків праці.

Так, з початку окупації АР Крим та проведення антитерористичної операції до державної служби зайнятості звернулися за допомогою у працевлаштуванні 60,3 тис. мешканців АР Крим, Донецької та Луганської областей, зокрема 48,8 тис. громадян, які отримали довідку про взяття на облік відповідно до Постанови КМУ від 1.10.2014 року № 509. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) зверталися за послугами в центри зайнятості в усіх регіонах країни. Найбільша їх кількість зосереджена у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Полтавській областях та м. Києві.

Адаптація вимушених переселенців на новому місці, можливість їх соціалізації та підвищення економічної активності є досить важливою проблемою. Вимушено переселені особи поповнюють дві кардинально відмінні страти суспільства. Одна категорія – це досить конкурентоспроможні особи, матеріально забезпечені, переважно це підприємці, особи, які забезпечені робочим місцем і мають дохід, інша категорія – це малозабезпечені особи, які або не мають можливості працевлаштування, або ці можливості є обмеженими, потребують соціальної допомоги держави. Ця категорія переселенців досить вірогідно поповнюватиме ряди маргінальних осіб і можуть бути каталізатором соціальної небезпеки приймаючих регіонів та джерелом нагромадження конфліктного потенціалу регіону.

Також одним із соціальних ризиків вимушеного переселення є можливість посилення напруженості та конкуренції на ринку праці, що відповідно, може поглиблювати конфліктність стосунків між місцевим населенням та переселенцями. Все це потребує активної позиції держави, місцевої влади, громад щодо повної інтеграції переселенців та їх трудової і соціальної адаптації у структурі місцевих ринків праці.

Соціальна адаптація на новому місці передбачає зміну самої особистості, її моральних норм, ціннісних орієнтацій, соціально-суспільних відносин. Для самого мігранта і для приймаючих громад важливо, щоб процес адаптації був менш болісним і більш швидким. Процес соціальної адаптації пов'язаний з періодами кардинальної зміни діяльності особистості та її соціального оточення, що і відбувається в досліджуваних ситуаціях, коли, ставши переселенцями, люди змінюють існуючий соціальний статус.

Завершеність та вдалість адаптаційного процесу характеризується придбанням соціального статусу в новітньому соціально-економічному середовищі, психологічна задоволеність цим середовищем та важливими елементами для індивідуума, втому числі

задоволеність новим статусом. Досить важливим є самооцінка переселенцями власних перспектив. Соціальний статус, його забезпеченість безпосередньо залежить від можливості трудової та професійної самореалізації. Окремі дві категорії переселенців: приватні підприємці та наймані працівники зустрічаються із проблемами на місцевих ринках праці.

Донбас.depo.ua³⁴ з'ясував проблеми переселенців, які займаються бізнесом після переїзду в інші міста України. Так, одною із основних перешкод називають бюрократичні складнощі на етапі реєстрації документів та реєстрації як підприємця.

"Перший раз співробітниця відомства сказала, що в мене невірно заповнені документи (форма 10 для реєстрації ФОПу - ред.), хоча я заповнював її точно за зразком. Прийшов ще раз - мені вказали, що на довідці переселенця невірно вказаний поштовий індекс і знову "відшили". Через тиждень мені повідомили, що на довідці не вистачає печатки міграційної служби, хоча раніше про неї не згадували. Коли поставив таку печатку - мені знову відмовили, але причину вже не пояснили. Просто сказали, що не можуть прийняти документи і все", - розповів чоловік.

Але, як зазначають самі переселенці ці бюрократичні перепони не стосуються лише переселенців, ці проблеми стосуються і місцевих. Справа в недосконалості самої системи та так званому «людському факторі».

Другим вагомим фактором є недоступність кредитних ресурсів та фінансів для відновлення діяльності. Підтримку переселенці отримують від волонтерів благодійних організацій. Періодично деякі з них проводять курси для підприємців, на яких колишні жителі Донбасу можуть отримати поради та безкоштовну юридичну консультацію. Наприкінці 2015 року волонтери Крим_SOS разом з УВКБ ООН допомогли переселенцям отримати приблизно по 40 тис. гривень на стартапи.

Така допомога була використана Андрієм з Донецьку, який 10 років займався поліграфічним бізнесом та друкував візитівки.

"Коли в Донецьку почалися заворушення, я мислив реалістично - майбутнього у цьому місті вже не буде. У травні прийняв рішення переїжджати - відправив поштою обладнання, знайшов квартиру в Києві. Через тиждень після того, як я поїхав, відбувся перший штурм аеропорту"

Незважаючи на складнощі, відсутність постійних клієнтів, він вирішив розгорнути бізнес.

"Я зрозумів, що треба розширюватися, побачив, що тут є попит на

³⁴ <http://dn.depo.ua/ukr/dn/vimushene-perezavantazhennya-yak-pidpriemtsi-z-donbasu-pochinayut-13052015050000>

поліграфічні послуги, якими я не займався. Почув від знайомого про гранти від УВКБ ООН, взяв участь у конкурсі, і мою заявку прийняли. На грантові кошти придбав нове обладнання, почали з'являтися клієнти, зараз планую розширюватися й надалі", – каже чоловік.

Але не всі є настільки конкурентоспроможними, і тому звертаються до служби зайнятості, відповідно збільшуючи навантаження на регіональних ринках праці.

Зареєстрованими безробітними з числа переселенців є, у переважній більшості, представники жіночої статі. Якщо серед зареєстрованих безробітних всіх категорій питома вага жінок становила 54%, то серед безробітних з числа ВПО – 70%, і при цьому, коливалася від 64% у Вінницькій та Кіровоградській областях до 77% у Львівській області.

Вікова структура безробітних з числа ВПО суттєво відрізняється від структури безробітних інших категорій. Зокрема частка молоді у віці до 35 років серед переселенців становить понад 48% та є більшою за відповідний показник серед загальної кількості безробітних (43%). При цьому, питома вага осіб віком старше 45 років дорівнює 23% і, навпаки, є нижчою, ніж серед загальної кількості безробітних, яка становить майже третину. Слід зазначити, що переважання молоді серед ВПО є характерним для всіх регіонів країни.

Зростання чисельності безробітних відбулося одночасно із зменшенням кількості вакансій, що проявляється у зростанні навантаження на вільні робочі місця. На рисунку 5.1 наочно простежується зростання навантаження на вільне робоче місце у всіх обраних регіонах.

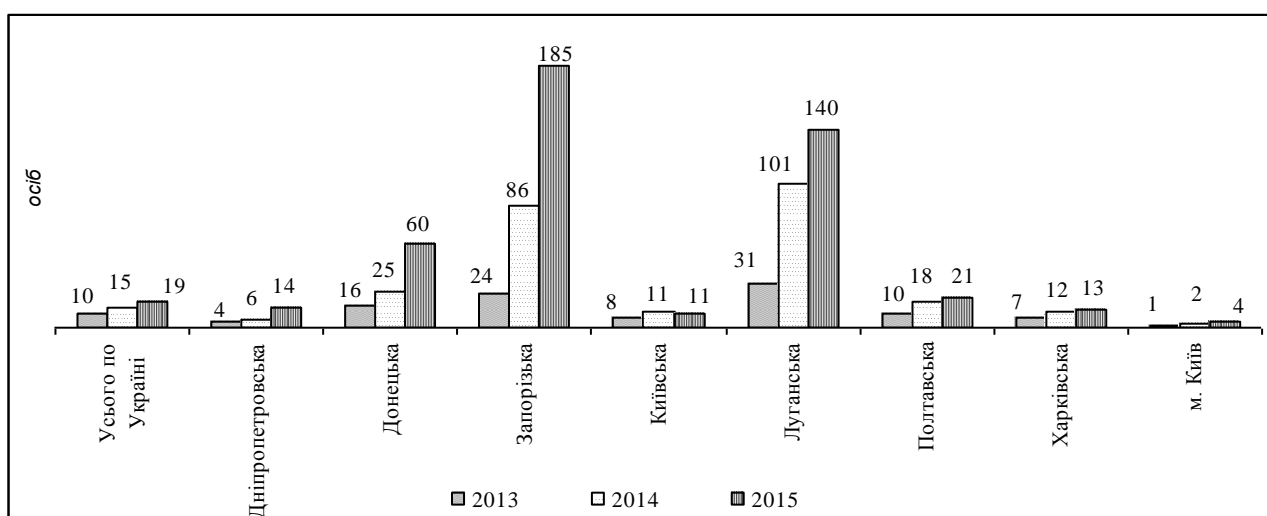

Рис. 5.1. Динаміка навантаження на одне вільне робоче місце у регіонах скупчення ВПО

Зрозуміло, що дана тенденція пояснюється не лише розміщенням ВПО в цих регіонах, а й погіршенням загальноекономічної ситуації в цілому, зменшенням можливостей та економічних стимулів щодо створення нових робочих місць. Динаміка за обраними регіонами свідчить про погіршення ситуації на ринку праці, найменше можливостей щодо працевлаштування на сьогодні існує у Запорізькому, Луганському, Полтавському та Донецькому регіонах. Традиційно позитивні тенденції, незважаючи на значну кількість переселенців, зберігає столичний ринок праці. Це можна пояснити тим фактом, що тут зосереджені найконкурентоспроможніші представники, які переважно розраховують на власні сили щодо працевлаштування.

Негативними характеристиками місцевих ринків праці є не стільки обсяги безробіття, а й характеристики ступеня застійності безробіття (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Частка осіб, які не були зайняті з різних причин більше 1 року, % від кількості зареєстрованих безробітних

	2013	2014	2015
Дніпропетровська	10	12,5	13,5
Донецька	11,5	14,3	24,2
Запорізька	13,4	16,2	24,8*
Київська	6,4	7,6	9
Луганська	15,4	17,2	24
Полтавська	6,7	8,5	13,2*
Харківська	10,8	14	13,6
м. Київ	5,5	6,6	6,5
Усього по Україні	10,5	12,3	15,4*

Джерело: дані Державної служби зайнятості України <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/>

* статистичні дані наведені за 9 місяців 2015 р.

Так, частка безробітних, що перебували в цьому статусі більше 1 року, має тенденцію до зростання за останні три роки. Найгірші показники характерні для Запорізької області, Донецької та Луганської областей, найстабільніша ситуація за цим показником у Київській області.

Попит на працівників скорочується практично в усіх видах економічної діяльності та по основних розділах класифікації професій. Так, протягом 9 місяців 2015 року у базі даних державної служби зайнятості налічувалося 689,4 тис. вакансій, що на 60 тисяч менше, ніж у відповідному періоді минулого року. Найбільш суттєве скорочення кількості вакансій спостерігалось у промисловості, охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги, інформації та телекомунікації, тимчасовому розміщенні й організації харчування.

Суттєвим залишається дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Станом на 1 жовтня 2015 року в Україні на одне вільне робоче місце претендувало 10 безробітних (на 1 жовтня 2014 р – 8 осіб). Державна служба зайнятості сприяла працевлаштуванню 16,3 тис. таких громадян, зокрема 13,0 тис. осіб, які мали відповідну довідку, тобто 27% та 26,6% ВПО відповідно.

У жовтні 2015 р. та ж сама компанія HeadHunter Україна надала інформацію, що кількісно у Донецькій та Луганській областях помітні позитивні зміни – збільшилась кількість вакансій. Але якісний аналіз показує, що це збільшення відбулося за рахунок активізації роботодавців, що пропонують віддалену роботу в сфері телемаркетингу, а також за рахунок компаній, що пропонують роботу з переїздом. Внутрішніх вакансій в області не більше кількох десятків. У таких випадках найчастіше йдеться про роботу на звільнених територіях або про роботу в гуманітарних місіях³⁵.

Як один із напрямів більш швидкої соціалізації та працевлаштування цієї категорії громадян є профорієнтаційні заходи. З боку державної служби зайнятості цьому приділяють увагу, так, профорієнтаційні послуги отримали 58,5 тис. громадян, зокрема 48,0 тис. осіб, які мали відповідну довідку.

За направленням служби зайнятості професійне навчання проходили 3,2 тис. безробітних з числа ВПО, у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру взяли участь 7,1 тис. переселенців. Тобто, як ми бачимо, держава робить певні кроки по пристосуванню ВПО до потреб ринку та вирішення цього гострого питання.

Процес розселення ВПО протягом року відбувався переважно хаотично, тому з метою зменшення структурних дисбалансів ринку праці та прискорення соціальної і трудової адаптації переселенців ці процеси мають бути регульованими. На наш погляд слід розробити так звану «умовну карту розселення». Якщо людина має достатньо власних коштів, можливостей та інших ресурсів задля розміщення в обраному регіоні та не потребує державної підтримки в цьому питанні, вона самостійно це робить (переважна більшість осіб із такими ознаками вже влаштувалася на постійному місці). Особи, які потребують підтримки та мають бажання скористатися державною допомогою в отриманні тимчасового або доступного житла, працевлаштуванні, прийматимуть участь у державній програмі розселення та працевлаштування. Вона має формуватися з врахування комплексу

³⁵ Ринок праці України починає оговтуватися. / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://portal.lviv.ua/news/2015/10/06/rinok-pratsi-ukrayini-pochinaye-ogovtvatisya>.

інтересів та чинників, але насамперед має враховувати існуючі структурні дисбаланси ринку праці країни та мати за мету як мінімум їх пом'якшення.

Для кількісного вимірювання структурних дисбалансів на вітчизняному ринку праці нами розраховано рівень структурного безробіття (регіонального та галузевого) у приймаючих регіональних ринках праці (рис. 5.2).

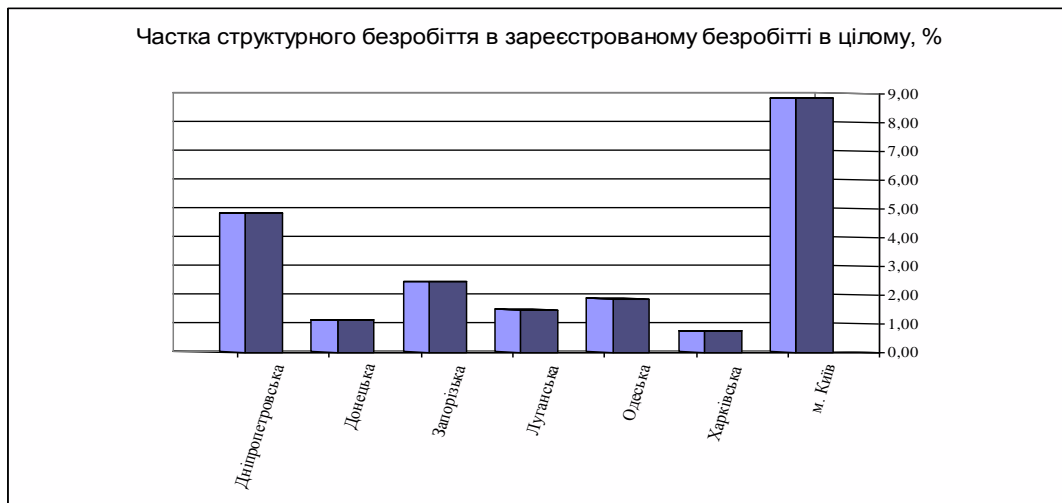

Рис. 5.2. Частка структурного безробіття у зареєстрованому, %

Як видно, лідером за структурною неврегульованістю є м. Київ. Зазначений показник відображає, якою мірою існує на регіональному ринках праці безробіття пояснюється якісною невідповідністю характеристик попиту та пропозиції робочої сили. Із усіх цих регіонів, найменші структурні дисбаланси характерні для ринку праці Харківської області.

Регіональне структурне безробіття, продиктоване кон'юнктурними змінами в регіональних економіках, обмежується в першу чергу можливостями міжрегіональних переміщень робочої сили та недосконалістю інформаційної інфраструктури, яка б забезпечувала суб'єктів ринку необхідними даними стосовно пропозиції та попиту на працю.

Проаналізувавши структурне безробіття за всіма регіонами України, ми визначили розподіл структурного безробіття в Україні за регіонами (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Регіональний розподіл структурного безробіття в Україні

Регіони з найменшим внеском структурного безробіття у загальний його рівень	Регіони з найвищим внеском структурного безробіття у загальний його рівень
Закарпатська	Вінницька
Тернопільська	Черкаська
Чернігівська	Запорізька
Чернівецька	Дніпропетровська
Волинська	м. Київ

На наш погляд цей чинник слід особливо враховувати при визначенні пріоритетних регіонів переміщення ВПО. Державне розміщення переміщених осіб має відбуватися у регіони, де рівень структурного безробіття є найнижчим, другий етап їх розміщення потребує здійснення оцінки та обґрунтування тих професійних груп та окремих професій, яких потребує локальний (регіональний) ринок праці. Нами здійснено оцінку регіонального структурного безробіття за професійними групами у 2014 р.

Таблиця 5.3

Регіональне структурне безробіття за професійними групами

	Дніпропетровська	Донецька	Запорізька	Луганська	Одеська	Харківська	м. Київ
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	4,56	2,49	1,41	3,34	0,80	4,24	14,17
Професіонали	2,62	3,01	0,78	2,19	4,37	0,40	4,05
Фахівці	0,03	1,55	0,60	1,41	1,93	0,03	2,46
Технічні службовці	2,16	1,44	0,90	1,49	1,17	1,77	0,10
Працівники сфери торгівлі та послуг	2,25	2,32	0,47	1,87	1,59	0,23	5,48
Кваліфіковані робітники сільського та лісового госпо-дарств, риборозведення та рибальства	0,63	0,03	0,56	1,25	6,29	3,45	0,17
Кваліфіковані робітники з інструментом	2,85	1,44	2,58	1,99	3,87	3,55	4,98
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	3,80	0,34	1,79	7,38	3,10	3,10	3,92
Найпростіші професії та особи без професії	7,91	0,06	1,79	5,99	0,40	3,40	6,03
Всього	26,80	12,70	10,89	26,91	23,52	20,17	41,38

В таблиці 5.3 представлено обсяги професійного структурного безробіття, тобто фактично кількість безробітних за професійними групами, які в силу структурних змін в регіональній економіці вже не потрібні в своїх галузях. При визначенні в пріоритетних регіонах (або в кожному окремому регіоні потрібно за результатами досліджень виявити професії, що потребує ринок і на які пропозиція робочої сили місцевої є недостатньою. Протягом 2015 р. в усіх регіонах зосередження ВПО спостерігалось зменшення структурного безробіття, що пояснюється переважанням циклічного безробіття в країні. Таким чином, основною проблемою сьогодення стає не те, що робочі місця створюють не для тих, хто потребує працевлаштування і вимоги роботодавців не відповідають якісним характеристикам безробітних, а відсутність економічних стимулів щодо розширення виробництва.

Отже, для мінімізації структурного безробіття необхідно вживати заходів, орієнтованих на створення адекватної змінам попиту на робочу силу системи підготовки та перепідготовки кадрів; сприяння професійної та територіальної мобільності робочої сили; забезпечення інформаційної прозорості ринку праці. В іншому випадку зміни в структурі попиту та виробництва товарів і послуг галузей будуть неузгодженими зі структурою кадрів, що стане перешкодою на шляху до стабілізації соціально-економічної ситуації та економічного зростання країни в цілому. В умовах сьогодення дослідження цього типу безробіття з точки зору формування політики держави в сфері зайнятості є особливо актуальним, оскільки заходи з розвитку інфраструктури ринку праці менш ресурсоємні на відміну від політики відкриття нових робочих місць, і так само ведуть до зниження існуючого рівня загального безробіття.

В умовах посилення деформалізації соціально-трудоких відносин в країні має бути впорядкований інфорсмент. На нашу думку, має проводитися така політика на ринку праці, яка охоплює заходи державного регулювання бізнесу до підтримки необхідного рівня зайнятості, забезпечення гідних умов праці та відповідної оплати праці.

Першочерговим завданням місцевих ринків праці, де зосереджена переважна більшість ВПО є не лише забезпечення їх робочим місцем або певними соціальними гарантіями, а і створення умов щодо активізації їх економічного потенціалу, використання їх людського потенціалу, що дозволить їм швидко інтегруватися та адаптуватися до місцевої громади. Акцент можна робити на створенні умов щодо розвитку малого підприємництва, інноваційних виробництвах та ін.

Адаптація переселенців відбувається в умовах взаємодії із приймаючими громадами, органами місцевої влади та держави. І від успішності цього процесу залежить політична,

соціальна та культурна ситуація в приймаючих регіонах. Успіх цього процесу залежить безпосередньо від активного співробітництва владних структур, громадських об'єднань, місцевих мешканців. Основою реалізації політики підтримки, розселення та допомоги до адаптації та інтеграції ВПО має стати «соціальна мобілізація», тобто створення громадських об'єднань, орієнтованих на самоврядування при вирішенні життєво важливих для членів громади завдань. Надання місцевим громадам права визначення своїх соціальних проблем, посилення їх потенціалу в питаннях організації, планування та участі в прийнятті рішень щодо проектів, які є вкрай важливими для громади та у їх впровадженні, призведе до ініціативності та розширення участі у вирішенні місцевих соціальних проблем, підвищення рівня підзвітності та соціальної згоди, що має вагоме значення у реформуванні соціальної сфери.

Соціальна мобілізація має здійснюватися як добровільна участь місцевих жителів у громадських об'єднаннях (органах самоорганізації населення, громадських організаціях, неприбуткових кооперативах) для реалізації місцевих ініціатив та проектів, що посилюватиме соціальну активність та соціальну відповідальність на місцях. Основними *принципами* соціальної мобілізації є наступні:

Підтримка місцевих ініціатив. Соціальна мобілізація має сприяти виявленню та закріпленню ініціатив місцевого населення депресивних регіонів, а не розв'язувати проблеми за нього.

Виявлення проблем. Соціальна мобілізація має сприяти виявленню реальних місцевих (групових та регіональних) проблем та інтересів людей, а не нав'язувати їм своє бачення.

Територіальна громада. Соціальна мобілізація має сприяти формуванню навичок самоорганізації та самоуправління при розв'язанні проблем, а не орієнтувати на очікування адміністративних рішень.

Децентралізація. Соціальна мобілізація має сприяти встановленню діалогу між громадськими організаціями та місцевими органами влади, ефективному розподілу повноважень, функцій та відповідальності, а не протистоянню населення та влади.

Сталий розвиток. Соціальна мобілізація повинна допомагати в реалізації тих проектів, що більшою мірою спрямовані на забезпечення соціальних потреб та модернізацію об'єктів соціальної інфраструктури, будівництва соціального житла, а не на задоволення поточних матеріальних потреб окремих людей.

РОЗДІЛ 6. РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦСТАНДАРТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМПЕНСАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ГІДНУ ЇЇ ОПЛАТУ

Забезпечення трудових прав та можливість дотримання права на гідну її оплату як на території підконтрольній, так і території проведення бойових дій можливо на наш погляд із врахуванням регіональних особливостей рівня життя населення.

Регіоналізація – процес і результат прояву істотних (значимих) розходжень між регіонами, населеними пунктами за якими-небудь значимими (невипадковими) характеристиками: рівню життя, обсягові і структурі промислового виробництва і т. п. Ці фактори ведуть від територіальної диференціації і поділу праці до його територіальної інтеграції, від гомогенних регіональних ринків — до диверсифікованих, а в цілому — від національної регіональної політики до власне регіональної на рівні окремих регіонів.

Загальні причини регіоналізації полягають у прагненні зробити владу більш ефективною, перекласти на її регіональні структури частину відповідальності за прийняття рішень, задовольнити прагнення тих або інших шарів суспільства до самоврядування. При цьому регіоналізація розширює можливості регіонів для реформування і модернізації економіки, сприяє їх успішному виживанню в умовах ускладнення соціальних і економічних проблем, що вимагають іншого підходу, ніж традиційний універсальний ієрархічний підхід «зверху вниз».

В Україні регіоналізація має глибокі історичні корені. Різний історичний шлях розвитку регіонів України (насамперед Заходу і Сходу) визначає в значній мірі сучасне суспільне і трудове життя громадян країни. Регіональний «ландшафт» України не є однорідним, особливо в нинішніх кризових умовах. Тому стратегії соціально-трудового сфери регіонів можуть (і повинні) відрізнятися, враховуючи їх конкретні умови. Більшість основних принципів соціальної політики істотно деформуються в умовах територіальних особливостей. Це відноситься навіть до найбільше законодавчо забезпечених загальнодержавних стандартів.

Хоча на території України природно-кліматичні умови не дуже відрізняються, але витрати на проживання останніми роками істотно варіюються по регіонах країни. Це передусім спричинено політичною, а звідси – економічною ситуацією в країні. Зокрема, Донбас окреслюється як регіон з підвищеними витратами населення і падінням його доходів. Судячи з аналізу і макроекономічних прогнозів, сьогодні ми маємо масштабне і затяжне падіння доходів. Комплексний аналіз змін у доходах населення Донеччини свідчить, що доля нових ринкових джерел доходів зменшується на фоні різкого скорочення загального обсягу доходів (3863,35 грн на одне домогосподарство у 2014 р. проти 4732,21 грн у 2013 р.) і швидкої інфляції. В останні

два роки зберігається властива кризовому станові структура споживчих витрат з підвищеною часткою витрат на оплату продуктів харчування. А порівняння з іншими регіонами України свідчить, що за темпами падіння доходів, як номінальних, так і реальних Донеччина (85,1 і 75,9 % відповідно) і Луганщина (77,8 і 68 % відповідно) далеко випередили усі інші регіони (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Доходи та витрати населення за областями України за 2014 р.

	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	Зміна обсягів доходів, %	
		наявний дохід у розрахунку на одну особу	реальний наявний дохід
Україна	27700,3	103	91,6
Вінницька	24271,6	105,5	94,5
Волинська	21083,4	106,5	95
Дніпропетровська	33352,1	110,1	97,9
Донецька	26417,7	85,1	75,9
Житомирська	22913	105,8	94,3
Закарпатська	17789,7	99,2	89
Запорізька	31106,2	109,6	97
Івано-Франківська	21103,2	100,5	89,9
Київська	29361,5	107,2	95,3
Кіровоградська	22742,6	104,9	93
Луганська	19920,6	77,8	68
Львівська	24239,4	104,8	92,7
Миколаївська	24386,1	102,2	90,9
Одеська	25076,2	98,1	86,7
Полтавська	26998,5	106,4	95
Рівненська	22502,6	106	94,5
Сумська	24700,4	104,8	93,1
Тернопільська	19273	101,5	90,6
Харківська	27516,7	105,4	94,1
Херсонська	21610,9	99,5	88,8
Хмельницька	23545	103,3	92
Черкаська	22742,3	105,1	93,3
Чернівецька	18984,8	97,7	88
Чернігівська	23973,4	101,6	89,2
м. Київ	65672,8	117,6	104,9

Значні розходження в заробітній платі у Донецькій області й інших регіонах спостерігаються протягом усього перехідного періоду. Це пояснюється тим, що, по-перше, між регіонами істотно розрізняється структура зайнятості й у регіонах з більшою часткою високооплачуваних робочих місць (добувна промисловість Донбасу) вище рівень заробітних плат. По-друге, працівники одержують компенсацію через заробітну плату за більш високі витрати проживання в регіонах (регіональний рівень цін Донбасу вищий за середньоукраїнський), а також більш низьку тривалість життя.

Середні ціни на продукти по всіх регіонах України не можуть бути однаковими, і у Донецькому регіоні вони є вищими, ніж по Україні в цілому. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 442 “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади” Держстат України здійснює моніторинг динаміки цін (тарифів) на споживчому ринку (на продукти харчування та паливо). Згідно даним цього моніторингу на 10 грудня 2015 р. ціни на соціально значущі товарів донецькому регіоні перевищували ціни по Україні у цілому у межах 3-44 відсотків (рис. 6.1). Таке розходження між максимальними і мінімальними цінами в межах 10–15% з урахуванням ситуації в зоні АТО можна вважати цілком припустимим.

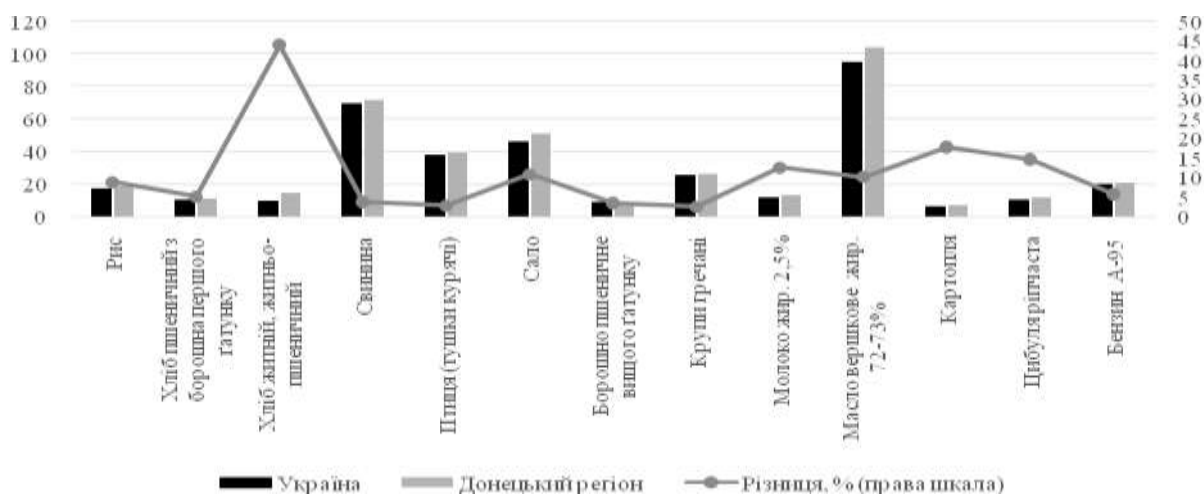

Рис. 6.1. Дані моніторингу цін на соціально значущі товари станом на 10 грудня 2015р.

Проте до традиційно підвищеного рівня вартості споживчого кошика у Донбасу додаються інші умови праці в негативних умовах, спричинених АТО і її наслідками. Цей регіон можна охарактеризувати як зону «підвищеної небезпеки», у першу чергу, через те, що там не завершується перехід до мирного врегулювання, що загрожує небезпечними соціально-економічними наслідками. Люди продовжують працювати під лінією фронту,

часто без зарплат (заборгованість із виплати зарплати постійно зростає), але ще сподіваючись на рішення своїх численних проблем на державному рівні. Позначається фактично анклавна роль регіону у соціально-економічному просторі України, зниження його інвестиційних можливостей, згорання виробництва на великих підприємствах, наявність значної кількості переселенців на території. Трудові процеси здійснюється в погіршених умовах, часто - з підвищеним психологічним навантаженням, а інколи - навіть з ризиком для життя. Найбільший ефект на працюючу людину спричиняють вибухи снарядів і мін, невизначеність ситуації і мінливість подій, необхідність пристосовуватися до нових, некомфортних умов життя і праці. Політологи не виключають замороження конфлікту на Донбасі на багато років.

У таких умовах як результат триваючого воєнного конфлікту і фактори, що негативно впливають на розвиток соціально-трудої сфери донецького регіону, слід виділити міграцію, безробіття, демографічну ситуацію, еміграція економічно активної частини населення і, в остаточному підсумку, порушення рівноваги попиту та пропозиції робочої сили.

Отже для регіонів з дуже несприятливими умовами для проживання і праці доцільно впровадження механізмів, що компенсують такі умови. І якщо для відновлення економіки Донбасу потрібна робоча сила, для залучення працівників (як тих, що виїхали, так і нових) до працевлаштування у цьому регіоні потрібно створити такі фактори компенсації. Слід підкреслити, що неприйняття відповідних компенсаційних мір у цьому складному регіоні загрожує негативними економічними, соціальними і політичними наслідками. Необхідна чітко окреслена і приваблива ідеологія відродження ринку праці, орієнтована в майбутнє, з врахуванням можливих сценаріїв розвитку регіону.

Питання про те, якою мірою територіальні політика оплати праці може певною мірою компенсувати жителям Донбасу працю в умовах нинішньої складної ситуації, в Україні вирішується через основний інструмент вирівнювання міжрегіональної неоднорідності – міжбюджетне регулювання, що обмежується керуванням фінансовими потоками для територій і мало впливає на їхній стратегічний розвиток. В умовах економічної нестабільності та водночас перспективного розвитку економіки Донбасу цього замало – необхідне створення такої фінансової і правової системи, що створить основи для росту привабливості цього регіону у плані припливу робочої сили.

Зрозуміло, що наявний резерв вільної робочої сили не зможе забезпечити реалізацію майбутніх національних і міжнародних інвестиційних проектів при ймовірно високих темпах посткризового відновлення економічного комплексу Донбасу, де після впровадження реформ й реалізації інвестиційних проектів насправді може відбутися економічний підйом. При цьому теперішній відтік працездатного населення з Донбасу, скорочення чисельності населення в працездатному віці, будучи причиною виникнення дефіциту трудових ресурсів, можуть стати істотними обмежниками для прискорення темпів економічного росту.

Для формування інституціональних умов посткризового розвитку соціально-трудової сфери Донбасу регіону потрібні компенсації через стимулювання, матеріальну зацікавленість і трудову мотивацію працівників різного рівня кваліфікації. У ролі такого мотиватора може виступати передусім адекватна заробітна плата.

Головним інструментом державного регулювання оплати праці в країнах з розвинутою економікою є мінімальна заробітна плата (а головною функцією – забезпечення мінімального рівня доходів населення). Мінімальна заробітна плата займає особливе місце в організації оплати праці. Це норматив, на основі якого повинна будуватися вся система організації заробітної плати.

З метою створення сприятливих умов для залучення робочої сили в регіони з дефіцитом трудових ресурсів, необхідно розширити права регіонів у встановленні цієї соціальної гарантії. При цьому можливі різні варіанти регіонального регулювання мінімальної заробітної плати в залежності від сформованих економічних умов.

У більшості країн ЄС, а також країн з перехідною економікою діє єдина для всіх працівників мінімальна заробітна плата. Водночас альтернативою даної моделі є встановлення локальних субмінімумів заробітної плати, що поширюються на окремі галузі, групи працівників або регіони країни. У країнах, де рівень економічного розвитку і, відповідно, динаміка розвитку ринку праці істотно розрізняються по регіонах, системи встановлення мінімальної зарплати децентралізовані. Наприклад, у США федеральна мінімальна зарплата є нижнім порогом для можливих регіональних рішень і більш розвигі в економічних відносинах штати активно її підвищують.

Єдина мінімальна заробітна плата у найменшому ступені дозволяє враховувати ситуацію на локальних ринках праці. Централізована модель її встановлення вирає лише з

погляду контролю її реалізації. Але в умовах високої диференціації ситуації на локальних ринках це може приводити до значних побічних ефектів.

Вибір тієї або іншої моделі детермінації мінімальної заробітної плати визначається багатьма факторами: сформованої в країні політичною системою, особливостями економічного і соціального розвитку, цілями державного регулювання, співвідношенням сил між основними контрагентами трудових відносин. Застосування різних процедур фіксації мінімальної заробітної плати не є чисто технічним питанням, а безпосередньо впливає як на її рівень, так і на економічні наслідки функціонування цього інституту.

У країнах з федеративним устроєм, а також у тих державах, де регіони мають реальну специфіку, інститут загальнонаціональної мінімальної оплати праці має свої особливості. У цих країнах звичайно діє децентралізована система детермінації мінімальної заробітної плати, де її рівень, установлюваний федеральним урядом, є певним орієнтиром (звичайно — нижньою границею). Такий підхід характерний для США і Канади, де кожен штат (провінція) після прийняття конгресом закону про чергове підвищення мінімальної заробітної плати зобов'язаний скорегувати відповідний місцевий закон. Найчастіше спостерігається досить тривалий розрив у прийнятті окремими штатами свого закону про підвищення мінімальної заробітної плати.

Між штатами зберігаються значні розходження в рівні мінімальної заробітної плати. Співвідношення між найвищим її рівнем і федеральною нормою в 2001 р. варіювалося у межах 30 – 35%. Однак при цьому середньозважений показник за всіма штатами, які застосовували підвищену ставку мінімальної заробітної плати стосовно федерального рівня, майже не змінюється (19 – 20%).

Економічна ситуація безпосередньо впливає на прийняття рішень законодавчими зборами окремих штатів про перегляд мінімуму оплати праці. Практично розмір мінімальної заробітної плати щорічно переглядали тільки у 1970-і рр. У кризові 1980-і рр. Її рівень був фактично заморожений, а в наступне десятиліття переглядався нерегулярно. Таким чином, в умовах економічних труднощів переважна більшість штатів дотримувалося федеральної норми і лише в міру поліпшення економічної ситуації число штатів, що встановлюють підвищену ставку мінімальної заробітної плати, трохи зросло.

За іншої системи встановлення МЗП (остання застосовується нечасто, наприклад Мексика, Японія), центральний уряд узагалі не фіксує який-небудь загальнонаціональний рівень мінімальної заробітної плати, і це питання вирішується кожним регіоном

самостійно. Тоді як центральний уряд здійснює координацію всього процесу фіксації мінімальної заробітної плати через загальнонаціональну раду з заробітної плати.

Також країни, що мають єдину загальнонаціональну ставку мінімальної заробітної плати, роблять виключення для окремих регіонів, найчастіше розташованих за межами основної території країни (наприклад, Португалія, для Азорських островів і Мадейри).

Система встановлення МЗП, диференційована по окремих регіонах, дозволяє краще враховувати соціально-економічні умови конкретного регіону: динаміку і структуру зайнятості, рівень безробіття, питому вагу низькооплачуваної робочої сили — і вже з урахуванням цих показників приймати рішення про рівень мінімальної заробітної плати. Тим більше що купівельна спроможність мінімальної заробітної плати в окремих регіонах може значно розрізнятися. Однак якщо регіональна диференціація в розмірі мінімальної заробітної плати стає досить істотною, це, навпроти, здатне загальмувати економічний розвиток регіонів з більш високим рівнем мінімальної заробітної плати, викликати ривчак капіталу в райони з більш низьким її рівнем.

З висловлених розумінь із всією очевидністю впливає висновок про те, що величину мінімальної заробітної плати в донецькому регіоні доцільно встановлювати регіональну, на підставі відповідних територіальних нормативних актів.

Додаткові аргументи застосування регіональної мінімальної заробітної плати дає аналіз її співвідношення із середньомісячною зарплатою (СЗП), тобто відомий індекс Кейтця (рис. 6.2).

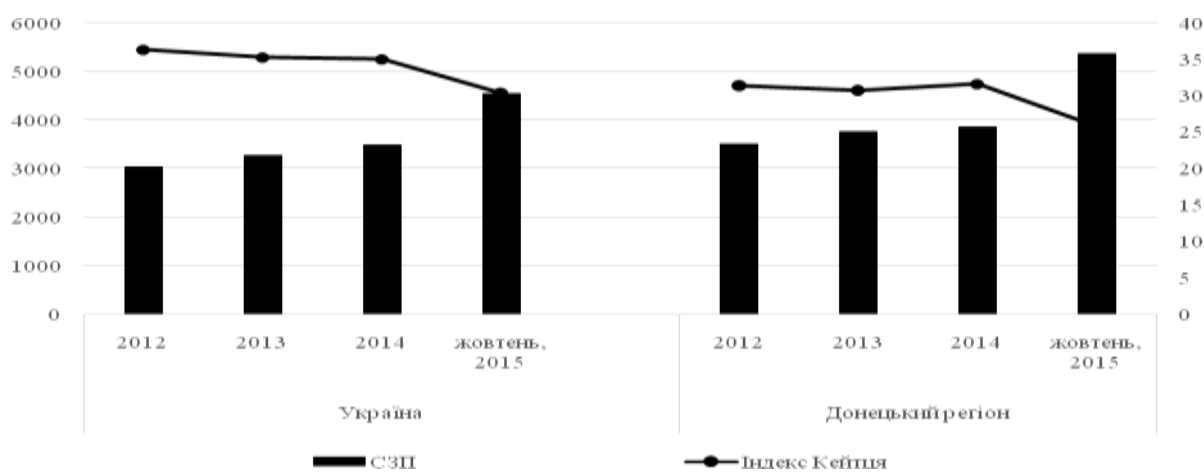

Рис. 6.2. Порівняння індексу Кейтця у Донецькому регіоні і в Україні

Як бачимо, спостерігається постійне відставання значення цього індексу у Донецькому регіоні відносно більшості інших регіонів і його тенденція до падіння. Такі

оцінки незначимості рівня мінімальної заробітної плати можуть свідчити про її зниження відносно її середнього рівня заробітної плати.

Оскільки в Україні згідно чинного законодавства (Закон України “Про колективні договори і угоди” від 01.07.1993 угоди укладаються на національному, галузевому, регіональному рівнях і на рівні підприємств, саме у регіональних угодах, які враховують конкретні умови і особливості господарювання регіону, може передбачатися, на принципах диференціації і конкретизації, конкретний розмір мінімальної заробітної плати. Регіональна угода Донецької області на 2011-2012 рр. (чинна й на сьогодні) передбачає застосування коефіцієнту 1,15 до мінімальної заробітної плати, що не забезпечує виконання заробітною платою функції відтворення і соціального захисту працюючих та їхніх сімей, а тим більше – стимулювання до працевлаштування у цьому регіоні.

Застосування тієї або іншої моделі МЗП впливає не тільки на її рівень, а на інші складові оплати й організації праці. Підвищення мінімальної зарплати породжує ефект переливу (spillovereffect). Роботодавець, підвищуючи зарплату групам працівників з низькою зарплатою, змушений збільшувати заробітки й інших, суміжних груп працівників. У протилежному випадку елімінується диференціація заробітків працівників з різною продуктивністю, що впливає на стимулювання більш кваліфікованих працівників. Таким чином, впровадження підвищеного рівня мінімальної заробітної плати в Донецькому регіоні зумовить стимулювання через заробітну плату припливу працівників різного рівня кваліфікації.

При цьому крім регіонального підвищення рівня МЗП, у регіональній угоді доцільно передбачити можливість встановлення додаткових надбавок персоналізовано для конкретних працівників залежно від умов їхньої праці у цьому регіоні.

Комплексний підхід до формування системи державних мінімальних соціальних гарантій у нас забезпечений недостатньо: нормативно-правові акти в області соціально-економічної стандартизації чітко не визначають права регіонів. Законом України “Про колективні договори і угоди” встановлено, що угоди на регіональному рівні регулюють норми соціального захисту найманих працівників підприємств, включають вищі порівняно з генеральною угодою соціальні гарантії, компенсації, пільги. Тобто Законом чітко не встановлена відмінність структури галузевої угоди від регіональної, тому у більшості випадків вони є подібними і їх права і відповідальність перетинаються і підлягають узгодженню. Доцільно чітко сформулювати, які саме позиції підлягають регулюванню регіональними

угодами, яку відповідальність несуть і які можливості мають регіони при конкретизації умов організації й оплати праці. Тобто необхідно більш чітко визначити повноваження органів державної влади і повноваження регіональних органів щодо політики оплати праці.

Регіональне регулювання оплати праці в цілому дозволить реалізувати більш гнучкі підходи до керування змінами в соціально-трудовій сфері в залежності від регіональних особливостей й актуальних соціально-економічних факторів. Для того, щоб соціальні стандарти і гарантії не ставали «консервантами», що перешкоджають проведенню соціальних реформ і розвитку соціально-трудової сфери, необхідно забезпечити їхню гнучкість і можливість своєчасної корекції. Така гнучкість може бути забезпечена шляхом доповнення механізму їх дії регіональним підходом.

Водночас оговоримо, що ми не розглядаємо доцільність встановлення регіональних МЗП в цілому на державному рівні, оскільки МЗП за визначенням містить тільки основну заробітну плату (тариф) і не передбачає компенсаційних виплат за неординарний та складний характер праці, що має бути передбачено регіональними угодами.

Перехід в Україні взагалі до децентралізованої моделі встановлення мінімальної заробітної плати, передача регіонам частини повноважень по визначенню її розмірів і порядку її індексації – тільки один, але важливий аспект механізму забезпечення якісного рівня зайнятості у конкретних регіонах. Оскільки в основі визначення розміру мінімальної заробітної плати покладений прожитковий мінімум, не можна не зачепити й питання необхідності його регіональної диференціації з врахуванням фактично сформованої структури споживання і ціни споживчого кошику.

Головною функцією державного регулювання оплати праці в країнах з розвинутою економікою є забезпечення мінімального рівня доходів населення, і центральна ланка в соціально-трудовій політиці регіону - політика формування доходів населення. Рівень доходів членів суспільства є найважливішим показником їхнього добробуту, тому що визначає можливості матеріального і духовного життя індивідуума: відпочинку, одержання утворення, підтримки здоров'я, задоволення насущних потреб.

Територіальну диференціацію доходів можна інтерпретувати і як процес, і як результат формування розходжень між окремими регіонами країни: Регіональні розходження різноманітні структурно, але в сукупності формують конкретні регіональні ситуації. У цьому зв'язку важливо виділити дві основні характеристики регіональної

диференціації доходів: вона завжди відносна і визначається лише в порівнянні одного регіону з іншим і характеризується, як правило, багатьма показниками.

Аналіз засвідчує, що на фоні зростаючого рівня цін, у тому числі на соціально значимі товари, сукупні витрати домогосподарств Донецького регіону зменшуються, передусім на продукти харчування. Це, як бачимо з табл. 6.2, зумовлено суттєвим зменшенням сукупних ресурсів його жителів і не в останню чергу – зниженням рівня оплати праці, яка залишається основним джерелом їхніх доходів.

Таблиця 6.2

Порівняна динаміка змін у доходах жителів України і Донецького регіону

	2013		2014	
	Донецька область	Україна	Донецька область	Україна
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, <i>грн.</i>	3901,54	3820,27	3627,75	4048,89
У тому числі на продукти харчування, <i>грн.</i>	1966,24	1913,52	1881,23	1838,99
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, <i>грн.</i>	4925,04	4470,54	3976,98	4563,32
Оплата праці у структурі сукупних ресурсів домогосподарств, %	53,0	50,8	51,2	48,8
“Фонд оплати праці” одного домогосподарства, <i>грн.</i>	2610,27	2271,03	2036,21	2226,9
Фонд оплати праці, <i>млн. грн.</i>	49 437	398 269	42 777	374 163
Фонд оплати праці, % до ФОП України	12,41%	100,0	11,43%	100,5

Статистика свідчить, що на фоні падіння доходів (реальний наявний доход, у 2014 р. до відповідного періоду попереднього року у Донецькій області становив 75,9% (наявний доход у розрахунку на одну особу, 26417,7 грн.) до попереднього року, у Луганській – 68,0%, (19920,6 грн.) у той час як по Україні – 91,6% (27700,3 грн.) в цих регіонах пришвидшується інфляція і ціни у середньому перевищують аналогічні ціни в інших регіонах. Так, за даними моніторингу цін на соціально значущі товари. Донецька область лідирує у вартості картоплі та більшості соціально значимих товарів (хліб житній, житньо-пшеничний, молоко, паливо тощо), а в цілому вартість споживчого кошику суттєво перевищує його вартість по Україні.

Прожитковий мінімум – це вартісна оцінка споживчого кошика, що включає в себе мінімальні набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, необхідних для забезпечення життєдіяльності людини і збереження його здоров'я. Його величина централізовано встановлюється Урядом у цілому по Україні.

Розходження у величині прожиткового мінімуму по регіонах дозволяють констатувати, що в ряді регіонів розмір прожиткового мінімуму, особливо для працездатного населення, варто підвищити через високі ціни на товари і тарифів на послуги, обумовлених у тому числі проблемами транспортної доставки. При цьому найбільше впливають на індекс цін по споживчому кошику продукти харчування, ціна яких суттєво коливається по регіонах. Також суттєво відрізнялися за регіонами вартість транспортних, комунальних та інших послуг.

Аналізу розходжень у цінах на товари і тарифах на послуги, а також розходжень у рівнях бюджетної забезпеченості регіонів засвідчує, що, врахування цих економічних факторів об'єктивно вимагає диференційованого підходу при встановленні мінімального прожиткового мінімуму. Вартість кошика критичного споживання продуктів харчування в різних регіонах України завжди була неоднаковою. Ще більше відрізняється залежно від регіону споживча корзина в останні роки. Останні події неоднозначно змінили вартість конкретних споживчих кошиків: характер їх змін в основному збігається, але у кількісному вираженні ці зміни різняться. Особливо це позначилося на жителях Донецького регіону.

Оскільки темпи зміни величини прожиткового мінімуму працездатного населення, мають більш точно відбивати фактичну динаміку цін на найбільш затребувані і першорядно необхідні товари і послуги, доцільно застосувати регіональний підхід і при визначенні цього соціального стандарту.

Отже, регулювання мінімальної заробітної плати має залишитися прерогативою держави, а її величину доцільно встановлювати на регіональному рівні, виходячи з розміру прожиткового мінімуму. Пропонується внести відповідні зміни до Закону України «Про прожитковий мінімум», передбачивши можливість принципу встановлення регіональних мінімальних заробітних плат відповідно до рівнів регіональних прожиткових мінімумів.

Передача зазначених повноважень на регіональний рівень сприятиме підвищенню ефективності заходів щодо сприяння зайнятості населення Донбасу за рахунок більш гнучкого й наближеного до реальності механізму встановлення соціальних стандартів і гарантій; відповідності регіональних рівнів прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати з регіональними умовами і цілями соціально-економічного розвитку, інвестиційними проектами й ін.; можливостей встановлення додаткових соціальні гарантії і розширення переліку державних послуг для залучення кваліфікованої робочої сили.

РОЗДІЛ 7. ТРУДОВА ІНКЛЮЗІЯ ІНВАЛІДІВ-ВОЇНІВ АТО ТА ІНВАЛІДІВ-МЕШКАНЦІВ ДОНБАСУ ЯК ЗАСІБ МІНІМІЗАЦІЇ ЇХ СОЦІАЛЬНОГО ВІДТОРГНЕННЯ

Гірким наслідком військового конфлікту на Донбасі є формування таких категорій інвалідів як інваліди-воїни АТО, та інваліди серед мирного населення Донецької та Луганської областей. Стан з інвалідністю в даних регіонах є критичним. Це обумовлено порушенням роботи медичних установ, місцевих лікарень, поліклінік. Внаслідок невизначеності підвищується ризик не звернення вчасно за медичною допомогою хворих осіб, не отримують належного лікування особи з інфекційними хворобами та соціально небезпечними хворобами (ВІЛ/СНІД, туберкульоз та ін.). Через пошкодження водоканалів удвічі зросла захворюваність на гепатит А (цироз печінки). Наслідком стало розповсюдження інфекційних хвороб і в сусідніх регіонах.

Аналіз інвалідності в Україні підкреслює важливість та необхідність посилення взаємодії членів суспільства в напрямі соціальної та трудової інклюзії в тому числі. Одночасно особливість українського суспільства вимагає врахування **принципів реабілітаційної моделі «інвалідності»**, виникнення якої було пов'язано з необхідністю адаптації та реабілітації солдатів після Другої світової війни із застосуванням **трудотерапії**.

Зменшення соціального конфлікту та борг країни та його населення перед такими людьми з інвалідністю вимагає розробки заходів трудової інклюзії людей з інвалідністю, що частково сприятиме вирішенню питання і подолання бідності, рівень якої серед останніх вищий ніж серед інших людей, і соціального відторгнення.

В даному випадку має враховуватися досвід світового суспільства, який сприяв еволюції уявлень щодо ставлення до зазначених осіб. Проявом останнього стало визнання правозахисної моделі «інвалідності» та прийняття Організацією Об'єднаних Націй (ООН) в 2006 р. Конвенції про права інвалідів та Факультативного Протоколу до неї. Результатом подальшої спрямованості українського суспільства на європейську інтеграцію та зміни ставлення до означених вище осіб стала ратифікація Україною в 2009 р. даного нормативного документу.

Одним із напрямів соціальної інтеграції, який регулюється ст. 27 Конвенції, є праця та зайнятість. Країни, які ратифікували дану статтю Конвенції зобов'язані створити умови забезпечення трудової реабілітації та працевлаштування людей з інвалідністю.

Ратифікація Україною Конвенції ООН про права інвалідів формує передумови формування соціальної та правозахисної моделей «інвалідності».

Проведені дослідження в межах «Всесвітнього огляду в сфері охорони здоров'я» вказують на низький рівень зайнятості людей з інвалідністю, який майже вдвічі нижчий за рівень зайнятості осіб без інвалідності, а рівень пасивності навпаки вищий у інвалідів³⁶.

Аналіз чисельності зайнятих осіб з інвалідністю ускладнює відсутність систематичних статистичних даних щодо їх працевлаштування.

Серед заходів стимулювання роботодавців до трудової інклюзії осіб з інвалідністю слід, на наш погляд, встановлювати не тільки адміністративно-господарські санкції за невиконання нормативу робочих місць, а й заохочення за перевищення встановленої норми.

Створення робочих місць може бути за рахунок державних дотацій, фінансової допомоги шляхом відшкодування витрат на створення робочого місця для інваліда з розподілом такої відповідальності серед державних, місцевих бюджетів та внеску роботодавця. Заходом розвитку є формування державних замовлень закупівель товарів, спрямування не тільки на економічну ефективність, а й соціальну при проведенні тендерів³⁷.

Одночасно з стимулюванням бізнесу до створення робочих місць для інвалідів необхідним є розвиток соціальних підприємств та підприємництва серед осіб з інвалідністю. В зв'язку з чим слід враховувати зарубіжний досвід щодо компенсації витрат на реєстрацію, розміру оподаткування, податкових пільг та податків, при працевлаштуванні інвалідів отримання компенсації за створення робочого місця для інваліда.

Одним із напрямів соціально-трудової інклюзії інвалідів є надомна праця. Розповсюдження інформаційних, комунікаційних технологій має сприяти створенню додаткових умов залучення незайнятих осіб з інвалідністю до суспільно-корисної діяльності, дистанційної зайнятості. В зв'язку з цим виникає потреба її державного регулювання з урахуванням прекарізаційних процесів шляхом реалізації концепції флексік'юриті та забезпечення нормативно-правового регулювання графіку роботи, тривалості робочого часу, рівня заробітної плати.

³⁶ «Всемирный доклад об инвалидности». Всемирная организация здравоохранения, 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/summary_ru.pdf?ua=1. – С. 12.

³⁷Кавокин С. Профессиональная реабилитация инвалидов в России [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://index.org.ru/journal/28/kavokin.html>

Соціально-трудова інтеграція людей з інвалідністю потребує залучення висококваліфікованих фахівців з питань трудотерапії, супроводу, що потребує підготовки кадрів за відповідними спеціальностями з розробкою стандартів, учбових планів і програм. Для України актуальним є розвиток системи фахівців соціальної роботи, в т. ч. при наданні допомоги людям з інвалідністю на ринку праці.

Причиною низького рівня зайнятості інвалідів є слабка їх трудова мотивація. Серед засобів заохочення інвалідів до трудової діяльності є можливість отримання компенсацій і дотацій на особисті транспортні засоби. Прикладом є Ізраїль, де такі компенсації вдвічі більші, ніж для непрацюючих інвалідів³⁸. Реалізація права на працю та особливості організму людини з інвалідністю потребують нормативно-правового регулювання таких аспектів, як: охорона праці людини з інвалідністю, санітарні правила, умови та режим праці таких осіб, що в свою чергу вимагає доповнень до Трудового кодексу.

Популярною практикою КСВ у напрямі соціально-трудової інтеграції людей з інвалідністю є соціальне підприємництво, що характерне для більшості країн Європи. При чому, даний напрям є не тільки соціально ефективним, а й економічно рентабельним. Розвиток відбувається одночасно з заохоченням державою бізнесу засобами часткового покриття витрат на заробітну плату вразливим категоріям населення³⁹. В Бельгії для осіб з важким ступенем інвалідності нормативно передбачається створення спеціальних цехів. Заохочується створення подібних цехів, підприємств і в Австрії.

В Швеції стимулювання роботодавців відбувається не пільговим оподаткуванням, а виплатою індивідуальних дотацій на кожного залученого до праці інваліда. У Франції роботодавцю, який працевлаштовує людей з інвалідністю не менше ніж на рік виплачується премія. В Фінляндії виплачуються субсидії. Розвинута система стимулювання роботодавців до працевлаштування інвалідів в Германії, яка включає в себе пільги та субсидії при зайнятості осіб з важким ступенем інвалідності. Існує державна допомога при перепідготовці даної категорії населення.

Сприяння зайнятості людей з інвалідністю має охоплювати комплекс заходів з трудової реабілітації, трудотерапії, формування фахівців, удосконалення системи освітньої, професійної та трудової реабілітації, мотивації самих інвалідів, стимулювання

³⁸Обзор: права инвалидов. А как за границей? [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://mioby.ru/novosti/obzor-prava-invalidov-a-kak-za-granicej/>

³⁹Корпоративная социальная ответственность: от европейского эталона к белорусским реалиям: аналитические материалы. –2012. – 112 с. – С. 49.

роботодавців, сприяння зайнятості осіб з інвалідністю шляхом розподілу відповідальності серед роботодавців, найманих працівників без інвалідності, формування позитивного ставлення суспільства, створення умов (універсального дизайну, соціальних підприємств, робочих місць).

Потребує удосконалення з урахуванням людей з інвалідністю – воїнів АТО “Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів” на період до 2020 року”, метою якого стало забезпечення реалізації прав і задоволення потреб інвалідів нарівні з іншими громадянами, поліпшення умов їх життєдіяльності згідно з Конвенцією про права інвалідів.

Рекомендації щодо забезпечення соціально-економічних прав ВПО

1. Започаткувати впровадження реєстру вакансій («база попиту») та реєстру резюме ВПО («база пропозиції»), які мають створити інформаційне підґрунтя для оптимізації політики розселення та працевлаштування ВПО, зважаючи на професійно-кваліфікаційні характеристики економічно активних переселенців і потреби громад.

2. Створити реєстр житла (наявного та потенційного) для ВПО.

3. Запровадити «індивідуальний» підхід вирішення проблем переселенців. Наприклад літніх людей та людей з інвалідністю (важкохворих) розселяти ближче до родичів, зокрема з метою запобігання виникненню соціальної їх ізоляції. Для тих, хто зацікавлений у переїзді до сільської місцевості, - допомогти визначити варіанти та надати допомогу у переїзді.

4. Здійснювати постійний моніторинг динаміки процесів адаптації та інтеграції ВПО у нових місцях проживання.

5. Сприяти добровільному переселенню ВПО у трудодефіцитні райони, малі міста, селища міського типу, а також у сільську місцевість.

6. Розробити Регіональну комплексну програму професійної перепідготовки і працевлаштування ВПО, у т.ч. розробити механізми стимулювання роботодавців до працевлаштування ВПО; залучення ВПО до громадських робіт.

7. Основою реалізації політики підтримки, розселення та допомоги до адаптації та інтеграції ВПО має стати «соціальна мобілізація», тобто створення громадських об'єднань, орієнтованих на самоврядування при вирішенні життєво важливих для членів громади завдань. Це набуває особливої актуальності в умовах посилення децентралізаційних процесів.

8. Забезпечити відновлення та функціонування важливих об'єктів соціальної інфраструктури, у т.ч. за рахунок міжнародної допомоги. Відновити безпечний режим функціонування основних залізничних вузлів на підконтрольній Україні території, що посилюватиме інтегративні міжгалузеві коопераційні зв'язки між суб'єктами підприємництва та створюватиме необхідні умови для переміщення людей.

9. Мінімізувати вплив адміністративних чинників, що впливають на внутрішню мобільність праці в Україні; сприяти проведенню інформаційних кампаній з питань зайнятості в Україні та за кордоном, безпечної і регульованої трудової міграції; надання ваучерів для оплати переїзду до місця нового працевлаштування;

10. Стимулювати розвиток агробізнесу і супутніх виробництв (добрива, сільгосптехніка, обладнання для зберігання та переробки, пов'язані послуги); забезпечити державну підтримку фермерів та господарств населення, які виробляють сільськогосподарську продукцію для власного споживання і реалізації на місцевих продовольчих ринках;

11. Забезпечити інноваційне відновлення традиційних галузей спеціалізації регіону з відповідними програмами професійної підготовки та перепідготовки висококваліфікованих кадрів;

12. Провести модернізацію систем опалення та гарячого водопостачання об'єктів соціальної інфраструктури (дитячі садочки, школи, лікарні), утеплення фасадів об'єктів соціальної інфраструктури з метою енергозбереження, реконструкцію систем освітлення об'єктів соціальної інфраструктури з використанням енергозберігаючих ламп;

13. Розробити та реалізувати Державну програму соціокультурного відродження Донбасу з метою тісної інтеграції в економічний та соціокультурний простір України;

14. Обґрунтувати регіональний рівень мінімальної заробітної плати, достатній для стимулювання трудової активності в регіоні, який має враховувати: ситуацію на регіональному ринку праці, потреби економіки регіону в кваліфікованій робочій силі; вартість життя в регіоні; загальну регіональну специфіку умов праці; демографічні та міграційні процеси в регіоні; стратегію регіонального розвитку; можливості регіонального бюджету. Регіональна мінімальна заробітна плата встановлюється соціальними партнерами у регіональній тарифній угоді і має бути вищою за встановлену генеральною угодою мінімальну заробітну плату;

15. Забезпечити розвиток договірної механізми регулювання оплати праці на всіх рівнях, передусім на регіональному та галузевому, перетворити його в оперативну та більш гнучку систему реагування на виклики та зміни умов праці та її оплати;

16. Посилити державний контроль за дотриманням трудового законодавства; переглянути політику державного регулювання ринку праці, яка повинна перешкоджати зростанню прекарізаційної зайнятості; сприяти реалізації на практиці принципів гідної праці та впровадженню концепції флексік'юриті у регулювання зайнятості та оптимізації соціально-трудової сфери;

17. Використовувати альтернативні механізми і елементи зайнятості в кризових умовах, передусім громадські роботи, які слід розглядати як вимушений, проте необхідний засіб боротьби з безробіттям. Громадські роботи регулюватимуть попит на робочу силу і пом'якшуватимуть гостроту проблеми безробіття;

18. Створювати додаткові умови залучення незайнятих осіб з інвалідністю внаслідок воєнного конфлікту до суспільно-корисної діяльності, у тому числі через дистанційну зайнятість, залучаючи до цього бізнес-середовище. Державне регулювання (з урахуванням прекарізаційних процесів) цих процесів вирішувати шляхом реалізації концепції флексік'юриті та забезпечення нормативно-правового регулювання умов праці;

19. Посилити роль державної служби зайнятості в регулюванні процесів, що відбуваються на ринку праці шляхом співпраці з роботодавцями (щодо формування банку вакансій, активізації працевлаштування безробітного населення, працевлаштування молоді на перше робоче місце з наданням дотації роботодавцю, професійного навчання безробітних на замовлення роботодавців) та з органами освіти (щодо участі у забезпеченні функціонування державної системи професійної орієнтації населення та формуванні державного замовлення на підготовку кваліфікованої робочої сили відповідно до стану регіональних ринків праці).